

EDEBIÝATYŇ IRNIK ŞAHASY

Okyjlaryň hatlary, söhbetdeşlikleri netijesinde dörän ýazgylar

Türkmençiligem unutmaly däl

Ynsan üçin wagtyň salymy ýok. Ömrüň nähili geçeninem duýman galýarsyň. Ýöne biz, köplenç halatda, durmuşyň başagaýlyklaryna çörňeşip, zamanamyzdaky, döwrümüzdeki bolup geçýän ägirt uly özgerişlikleri, ösüşleri, öwrülişikleri känbir duýamzogam. Duýaýanlygymyzda-da bolmalysy ýaly kabul edip gidip otyrys. Şonda üýtgeşik, täsin açyşlary öten ýyllaryň ölçeği bilen deňeşdirmelidirem öýdemzok.

Biziň ýaşaýan ýerimiz demir ýoluň gaýrasy. Çaklaňrak obaýlyk. Hatda geçen asyryň segseninji ýyllarynyň ortalarynda-da obamyza öý telefonlary-da çekilmändi. Gaty gyssagly habar ýetirilmeli bolan mahaly töweregimizdeki kärhanalara tarap ýüwürýärdik.

Indi nähili? Telefonymyz kisämizde! Oturan ýerimizden iň çetki künjekler bilen habarlaşyp bilýäris. Ýogsa-da, internet ulgamyna näme diýjek? Bilmeýän, düşünmeýän zatlarymyzyň barysyny şondan tapyp bilýäris. Ähli kitaplaram, ähli kinolaram, taryhyň aýry-aýry sahypalaram, köne habarlaram, gyly gyrylmadyk täzeliklerem... şonuň içinde. Käwagt öz ýanymdan: «Şu internet ulgamyny oýlap tapanlar, ony aldygyna kämilleşdirýänler şu dünýäniň adamsy däldir!» diýip, olara juda ýokary baha berenimi duýman galýaryn.

Biziň ýaş döwrümüzde, esasan, hat üsti bilen habarlaşylardy, indi birek-birege sms ibermek ýoň boldy. Iberen hatyň barmaly adamsyna üç-dört günden ýetse, sms bir dakykanyň içinde habaryňy ýetirýär. Hawa, biziň neslimiz iki hili habarlaşmanyň şaýady. Bu habarlaşmalaryň hersiniň öz lezzeti, aýratyn tarapy bar. Ynha, şahsy arhiwimde mundan elli, kyrk ýyl ozal iberilen hatlar saklanylyp galypdyr. Ýönekeý okyjylaryň hatlary, mähir-muhabbete, ýürek ýylysyna ýugrulan hatlar. Olary begenç duýgusy bilen hem-de gussaly ýatlamalara gaplanyp seljerip çykýaryn. Hersiniň aňyrsynda adam ykbaly ýatyr. Hatlary tolgunyp okaýarsyň, kábiri saňa tanyş, köpüsi nätanyş, ýek-ýarymy bilen-ä soň-soňlar bile işleşmegem miýesser geldi. Umuman, hatlar özüm üçin basyrylgy hazyna. Hemmesini saklaman, ençemesini owarrama salanyma indi-indiler ýaman gynanýan. Hawa, bir-ä gündelik ýöretmänime, bir-de hatlary doly saklamanyma ökünip aňyrsyna çykyp bilemok. Gündelik diýlen taryhyň bir üleşi. Taýýar maglumatlar. Çeper eserleriň, halypalar baradaky ýatlamalaryň taýýar biçüwi.

Illerde nähilidigin-ä bilemok. Ýöne ilkinji hekaýama-da, ilkinji ýyggyndyma-da, ilkinji terjimäme-de okyjylardan hat geldi.

Ilkinji hekaýama tagtabazarly kitaphanaçy Ogulbibî Nurmuhammedowadan hat gelipdi (1972-nji ýylyň gürrüni). Ol hekaýanyň wakalarynyň öz durmuşy bilen kybap gelýändigini ýatlap, Aşgabadyň Gara Seýitliýew adyndaky medeni aň-bilim

tehnikumynyň kitaphanaçylyk bölümünde gaýybana okaýandygyny, şähre baranynda meniň bilen duşuşyp, hekaýa üçin minnetdarlyk bildirjekdigini aýdypdyr. Dogry, gabatlaşmak nesip etmedi. Öz ýanymdan hökman däl hasaplapdym.

Ilkinji ýygynyndy-ma-ha (1981-nji ýyl) hasam köp hat gelip gowuşdy. Şolaryň arasynda Nebitdag şäherindäki 11-nji orta mekdebiň 8-nji «G» synp okuwçysy Tuwaktäç Weliýewa-da bar. Bu gyz döredijilik üstünliklerini, şeýle kitaplarymyň höwrüniň köp bolmagyny arzuw edipdir.

Türkmengalaly mugallym Merduş Agaýew-ä bu kitabyňa syn görnüşinde uly hat ýollapdyr hem-de ýygynyndaky hekaýalar barada öz pikirlerini aýdypdyr, belliklerini orta atypdyr. Hatynyň soňuny-da: «Bu kitap biziň töweregimizde gyzyklanyp okaldy we alyndy. Awtor üçin bolsa, şundan uly bagt ýok bolsa gerek» diýip jemläpdir.

Ilkinji kitabym bilen baglanyşykly ýazylan şu gysgajyk haty-ha dolulaýyn getiresim geldi. Beýtmämiňem emmasy bar. Ol soňrak belli bolar. Häzirikçe şol hat:

«Salam, Çary aga!

Bu haty siziň köp sanly okyjylaryňyzyň biri bolan Akmyrat ýollaýar.

Özüň bilen gysgajyk tanyşdyrsam, şu ýyl pedinstitutyň türkmen dili we edebiýaty bölümini tamamlap, öz okap giden mekdebime işe geldim. Azda-kände döredijilik işi bilen-de gyzyklanýaryn.

Döredýänleri we olaryň «perzentlerini» tüýs ýüregim bilen söýýärim.

Men şu haty ýazmak bilen «Lälik» atly ilkinji ýygynyňyzyň çap bolup çykandygy üçin sizi gutlaýaryn. Men kitapça girizilen satiriki hekaýalaryň ählisini-de gowy gördüm. Aýratynam, «Lälik», «Aýtsaň maňa birje hoş söz...», «Iki oduň arasynda», «Garagol çagalar», «Öz käriniň ussady», «Janserek», «Ýegre kärdeşler» ýaly satiriki hekaýalaryňyzy okap, edebiýatymyzda ýaş, emma ýiti satiraçynyň dörändigini duýdum we siziň birtopar ýaş satiraçylara köp zat öwredip biljekdigiňize akyl ýetirdim.

Kitabyňyzyň höwri mün bolsun!

Bişip satiraň közüne

Bet pygyllar güm bolsun!

Siziň geljekde ussat satiraçy bolmagyňyzy arzuw edip: Akmyrat Hojanyýazow.

Halaç etraby,

Pelwert oba geňeşligi,

22-nji orta mekdep».

Indi hatdan belli bolşy ýaly, Akmyrat Hojanyýazow ýurdumyzda tanalýan şahyr, ussat publicist, jurnalist. Ikimiz «Edebiýat we sungatda» az-owlak bilerägem işleşdik. Bu hat barada, hiç birimiz-de, megerem, özara dil ýarmadyk öýdýän. Bu hata-da täzelikde arhiwimi dören mahalyňm tötänden üstünden bardym. Ine, saňa okyjynyň haty! Görlüp oturylsa, ony ýazan soňy bilen birtoparymyzdan ozduryp giden şahyr bolup çykdy. Hawa, şeýle täsinliklerem gabat geljek eken.

Ilkinji terjimäm-ä şowsuz çykdy. Ony özümem duýýaryn. Oňa aşgabatly okyjy Annaguly Rahmanow degerli bellikler edipdir. Şo mahal okyjynyň kemçilikler barada aýdan pikirlerini, gönimden geljek, ýokuş görüpdim. Adam ýaş mahaly dogry belliklere sowukganlylyk bilen laýyk baha bermekden ejiz gelýär eken. Muny diňe özüm babatda aýdýan. Ýazyjy, şahyr, terjimeçi bolsun, parhy ýok, ol tankydy garaýyşlary ýaşlygyndan ganyny gyzdyrman kabul etse, özüniň goýberen hatalaryndanam netije çykarmany başarsa, ana, şonda ol diňe utuş gazanar, döredijiligem çalt kämilleşer.

Okyjylaryň birmahalky hatlary. Olaryň häzirki sms-leri, telefon jaňlary. Ýazyjy üçin şularyň haýsy biri amatly? Hatlarmy ýa-da sms-ler, telefon jaňlary? Hersiniň öz gowy tarapy bar. Okyjynyň hatlary ýazyjy üçin ömürlük resmi dokument hökmündäki bir närise. Onlarça ýyllap şahsy arhiwde durýar. Telefon jaňlarynyňam öz aýratynlygy bar. Saňa okyjyň til kakýar, täze terjimäň ýa-da ýatlamaň, terjime bilen baglanyşykly makalaň barada ine-gana maslahatlaşyp bilýär, käbir düşünmeýän ýerlerini sorap bilýär, taýynlykly okyjy duşan mahaly-ha, jedele-de ýol tapylýar. (Okyjynyň iberen hatynda beýle ýagdaý mümkin däl). Okyjylar bilen şeýle habarlaşmaga indi öwrenişilip gidilipdir. Okyjy hat ýazanyndan elin gürleşenini kem görenok. Şeýlelikde, pikir alyşmak hem-ä aňsatlaşýar, hemem çaltlaşýar. Döwrüň täsin açyşlary jemgyýete-de oňyn täsirini ýetirýär. Bu bir durmuşyň aýrylmaz bölegi bolup galdy. Döredijilik bilen iş salyşýan ýaş nesliň bagty çuwdi. El telefonlary-da, kompýuterler-de, internet ulgamy-da olaryň hyzmatynda. Baryp ýatan hözir! Hezilligiň gadyrynam bilmeli elbetde. Ösmäge, öwrenmäge, kämilleşmäge ugur kän. Internet ulgamy, meniň pikirimçe, ýaş nesil üçin gaýybana halypa.

Terjimäniň käbir meseleleri barada söhbet açmazdan ötri şulary aýtman durup bilmedim. Sebäbi gozgaljak meseleleriň galapyny okyjylar bilen telefon arkaly gürrüňleriň netijesinde döredi. Olaryň arasynda ömrüme ýüzüni görmedik, diňe sesini eşidip duran adamlarymam bar. Geň zat: uzak aralykdaky nätanyş okyjyň bilen telefon arkaly gürrüňçiligiň netijesinde-de makala ýazyp boljak eken.

Soňky döwürde Daşoguz welaýatynyň Görogly etrabynda ýaşaýan Sähetdurdy Altybaýew bilen telefon arkaly yzygiderliräk habarlaşyp durus. Ol 1985-nji ýylda Magtymguly adyndaky türkmen döwlet uniwersitetiniň dil we edebiýat fakultetini gutarypdyr, žurnalistler Atamyrat Şagulyýew, Rejepnur Gurbannazarow dagy bilen bileräk okapdyr. Häzir Ruhubelent etrabyň Nyýazow adyndaky daýhan birleşigindäki 1-nji orta mekdebiň dil we edebiýat mugallymy.

Eger onuň öz gürrüňinden çen tutsaň, Sähetdurdy türkmençe, rusça, özbekçe edebiýaty okaýan borly. Iň begendirýän tarapy biziň «Dünýä edebiýaty» žurnalymyzy çykyp başlaly bäri ýazylyp alýar, ony başdan-aýak okap çykýar. Oňa hasam çeper terjimäniň meseleleri baradaky makalalar ýaraýar. Ol meniň bilen gürleşen mahaly: «Indiki sanyňyz haçan çykýa? Žurnalyňyzda siziň terjime hakynda ýazan makalaňyz ýokmy? Şeýle makalalary her sanyňyzda berip bolmaýamy?» diýip sowal yzyna sowal oklaýar.

Terjimäniň meseleleri barada zol-zol makala ýazmak dilde aňsat. Munuň özi köp zähmeti talap edýär. Öz döredijiligini kör etmeli, žurnal üçin ýetişdirmeli terjime eserleriňi gijikdirmeli. Iň esasy-da şeýle makalalary ýazmak üçin gaty kän maglumat

toplamaly. Şol maglumatlaram gökden gaýyp düşäýenok. Birneme emgenmeli. Rusça, türkmençe eserleri hem-ä degşirip seljermeli, hemem boýdan-başa okap çykmary. Garaz, gujur-gaýrat gerek. Hiç zat aňsatlyk bilen dömmeyär.

Sähetdurdy «Bir ýarym sözüň gözleginde» ady bilen žurnalymyzda çykan makalamy okandygyny hem-de ondaky Gerbert Uellsin «Человек-невидимка» romanynyň adyny «Gaýyp» diýip türkmençä geçirijimiziň ýüregine jüňk bolandygyny aýdýar. Hatda rus dili mugallymlary bilen üýşüp, oňa özleriçe başgaçarak adam gözläpdirler. Kän jedelleşipdirler. Ýöne häzirlilikçe şondan amatlysyny tapmandyrlar. Welaýatlarda-da terjime bilen gyzyklanýanlaryň şeýle köpdügi, dogrusy, begendirdi. Munuň şeýle bolmagynda žurnalymyzyňam mynasyp paýynyň bardygy gürrüňsizdir.

Sähetdurdy hatda bu romanynyň özbekçe adynyňam ugruna çykypdyr. Özbek dostlary kitabyň özbekçe adynyň «Ургимчак-одам»-dygyny aýdypdyrlar. Ýagny «daşy örülen» diýen manyny berýär diýipdirler.

Şundan soň men özümdäki «Краткий узбекско-русский словарь»-uň gatyny açyp, bu sözüň magadyna ýetmek isledim. Onda «Ургимчак»-ga (u harpynyň depesinde kiçijik ýaý şekilli bellik bar. Biziň «ö» harpymyz bilen «ü» harpymyzyň aralygyndaky ses bolmagy mümkin) şeýle düşündiriş berilýär: «Пайк», ýagny, «möý» diýmek. Gepiň gerdisine görä aýtsam, türkçe «möýe» «örümsek», azerbaýjança «həpümçək», tatarça «үрмөкүч» diýilýär. Bu dillerde «möý» ullakan tapawut edenok.

Özbekler Gerbert Uellsin bu romanynyň adyny «Möý-adam» diýip alypdyrlar, rusça — «Человек-невидимка». Her halk özüne laýygyny tapýar. Ruslarda «Шапка-невидимка» ertekisi bar. Bu söze «Большой русско-туркменский словарь»-da şeýle düşündiriş berilýär: «Шапка-невидимка — 1. Göze görünmeýän; человек-невидимка — göze görünmeýän adam. 2. Шапка-невидимка — jadyly telpek, geýeni gizleýän telpek». Şundan çen tutsaň, ruslaryň inlisçeden terjimesi ýerine düşen ýaly. Eýsem, özbekler «Möý-adam» diýenlerinde nämäni göz önünde tutdular? Megerem, eseriň süňnünden gelip çykýan mazmuna görä laýyklandyrlar?!

Hyýaly romany özüm doly terjime edip gutaranymdan soň, onuň gysgaça manysyny ýatlap geçesim gelýär: eseriň baş gahrymany ykbalyň emri bilen, has dogrusy, öz täsin tejribeleri zerarly göze görünmezdek ýagdaýda galýar. Ol muny ilki gowulyga ýorýar. Ýöne ilden üýtgeşik ýagdaýda ýaşamagyň nähili kyndygyna, güzaplydygyna, agyrdygyna, howpludygyna ýuwaş-ýuwaş düşünýär. Ýogsa, eşiklerini doly çykaranynda ol göze ilmeýär, gözden gaýyp gidýär. Eşiklerini geýen mahaly ýene göze ilýär. Oňa ýüzüni ýapmak has kyn düşýär. Äýnek dakynýar. Kellesini, ýüzüni saramaly bolýar. Mahlasy, endam-jany saralgy. Ýüzüni görkezdiği elhenç bir yşarata öwrülýär. Şondan ötri, ýüzüniň, endamynyň daşyna möý ýaly kerep aýlamaly bolýar. Möýlerem kerep örenlerinde amatly ýeri peýleýär. Köplenç kerepler göze ilmeýär. Onuň içindäki möýüň bardygy-ýokdugy-ha aňsat-aňsat aňdymaýar. Mümkin, Gerbert Uellsin özbekçe terjimeçisi şuny nazarda tutup, eseriň adyna — «Ургимчак-одам» — «Möý-adam» diýip goýandyr? Beýleki halklarda nähilidigini

bilemok, ýöne türkmenlerde möýüň atlandyrylyşy kân, şunam söz ugruna ýatlap geçesim geldi — düş-düş, leňkebut, garagurt...

Özüň-ä romanyň «Gaýyp» diýen häzirki türkmençe adyny ýerine düşen hasaplaýaryn. «Şükür bagşy» kinofilminde: «Bagşa başga pikiriň bardygynam aýdyň?» diýlişi ýaly, belki, okyjylaryň arasynda-da üýtgeşik at tapjaklar bardyr?

Dil we edebiýat mugallymy Sähetdurdy Altybaýewiň bir edähedi bar. Ol ruslardaky türkmençä geçirmesi kyn sözleriň taýyny gözleýär, özüçe tapýaram, soňam kárdeşlerine sala salyp, jedele girişýär. Mugallym iki sözünüň birinde: «Ýnha, «телохранитель» sözünüň «janpena» diýlip juda jaýdar terjimesi tapylypdyr ahyry. «Agtaran — tapar». Ürç edip gözläberseň, laýyk sözüň üstünden barylmany mümkin!» diýip, indi köpden bári «ухажёр» sözünüň türkmençe nusgasyny gözleýändigini ýaňzydýar. Oňa: «Mejnun» diýlip alynsa, nähili bor?» diýibem, janygyp sorayar.

Dogrudanam, okyjynyň berýän soragy oýlandyrýar. Şonuň üçinem, ilki bilen: «Oňa sözlükde nähili düşündiriş berildikä?» diýip, sözlüğe ýaplanýarsyň: «ухажёр — 1. (волоки́та) аýalbaz. 2. (покло́нник) aşyk. Çaky, Sähetdurdam sözlüğe sereden borly. Onsoň, öz ýanyndan «aşygy» «mejnun» diýlip alnanda, düsräk hem owazly görendir. Ýöne, biziň pikirimizçe, «aşygam», «mejnunam» entek bärräkdən gaýdýar. Şu ýerde okyjylaryň: «Eger hiç birini unamaýan halyňa özüň has ugurdaşyny tapyp biljekmi?» diýip, kanuny sowaly orta atmaga haky bar. Olara: «Aý, ýok, tapamok. Agtarýan. Emma göwnüme jaýlap bilemok!» diýip jogap berip biljek. Munuňam birgiden sebäpleri bar.

«Ухажёр»-lyk türkmen durmuşyna onçakly mahsus däl. Dogry, biziň «Zöhre-Tahyr», «Leýli-Mejnun», «Saýatly-Hemra»... ýaly yşky-söýgä ýugrulan dessanlarymyz bar. Türkmençilikde-de aşyk-magşuklyk seýrek zat däl. Ýöne biziň durmuşymyza aşyk-magşuklyk öte pynhan ýagdaýda bolup geçýärdi. Ýigit bilen gyz iňňän ogrynça ýagdaýda duşuşardy. Häzirki döwürde-de ýigit bilen gyz birek-birege mähir berýär, halaşýar, söýşüýärem. Munuň özi ata-baba şeýle. Emma türkmenlerde halaşmak, söýüşmek göz-görtele däl. Syrly. Aç-açanlyk türkmençilige sygmaýar. Her halkyň öz ýol-ýörelgesi, däp-dessury bar. Kābir halkda «ухажёр»-lyk geň-taň görülenok. Ol kada giren. «Ухажёр» sözi şolara muwapyk. Beýewbar bizde-de şeýle ýörelge bar bolanlygynda, onda türkmenem «ухажёр»-a meňzeş gelşip duran öz sözünü tapardy.

Dogrudanam, terjime sungatynda «ухажёр», «дальнобойщик», «ипотека»... ýaly sözler gabat gelende kürtdürýärsiňem, ýaýdanýarsyňam. «Телохранитель»-iň «janpena» ýaly şaplaşyp duran taýyny tapaýmak hemişe eýgerdip baranok. Beýle ýagdaý hatda ussat terjimeçiniňem birbada çamalgyny çasyrjak.

Eýsem, «ухажёр»-y nädip terjime etmeli?

Yşk heserine düşen, yşka ýolugan, yşka düşen, halaşýan, heserçi... Hiçisinde-de derek ýok! Gaýtam sözlükdäki «aşygam» şulardan ibaly. Gysgaça görnüşde-hä däl, hatda uzagrak sözler bilenem asyl manysyny berip bilemzok... Entek çig. Belki, ýuwaş-ýuwaş ganymadrak taýy sere geler?!

Sähetdurdy iki sözünüň birinde belli rus ýazyjysy Wasiliý Şukşiniň eserlerini höwes bilen okaýandygyny aýdýar. Dagy näme! Onuň durmuş hakykatyna ýugrulan

tolgundyryjy hekaýalaryny halamaýan barmy? Bary-ýogy kyrk alty ýaşan bu ajaýyp ýazyjy çeper edebiýatda-da, dramaturgiýada-da, kino sungatynyň aktýorlyk, režissýorlyk ugurlarynda-da ýatdan çykmaýak yz galdyrdy.

Şukşiniň käbir hekaýalaryndaky getirýän sözlerine, sözlemlerine rus asyllysy bolubam düşer ýaly däl. Onuň dili aşa şirin, könelişen rus sözlerini-de köp ulanýar, gahrymanlaryň dilinde «жаргон»-am (umumy sözleýiş dilinden üýtgeşik söz düzümleri bilen tapawutlanýan aýry-aýry hünärdäki adamlaryň ýa-da ogry-jümrüleriň dilindäki düşünmesi kyn sözler) getirilýär. Şol sözlerden Sähetdurdy özüçe netije çykaryp, olary özüçe türkmençä geçirmäge synanyşýar. Terjimäniň ýerine düşüp-düşmänini-de meniň bilen geňeşýär. Onuň mysal getirýän sözlemleri kän. Diňe käbirlerine ýüzlenmäge mümkinçilik bar. Ilki bir kinofilmiň adynyň gürrüňine çalarak degip geçeliň. Hekaýalara soňra dolanaýarys.

«Здравствуй и прощай». Oba mugallymynyň aýtmagyna görä, bu çeper filmiň adyny özbekler «Келдиу кетди» diýip öz diline geçiripdirler. Türkmençesi «Geldi-de-gitdi» bolýar. Sähetdurdy muny filmiň özenine laýyklyk, «Ýene geldi, ýene gitdi» diýip almagy makul bilipdir. Çeper eser bolsun ýa kino sungaty bolsun, parhy ýok, her bir sözlemi onuň manysyna görä terjime edilmelidigine düşünmegiň özi oba mugallymynda bu ugurda üşügiň bardygundan habar berýär. Ýöne meniňem «Здравствуй и прощай»-uň manysyny göz önünde tutup, ony «Sen sag, men salamat» diýip terjime edesim gelýär. Göwnüme bolmasa, birhili şirinräk, owazlyrak görünýän ýaly.

Indi hälki gürrüňini eden hekaýalarymyza geçeliň. Şukşiniň bir hekaýasynda başy alyp çykmany çylşyrymly sözlem bar: «Други игрищ и забав». Dury kelle bilenem, öwran-öwran okabam, manysyny tirmek, dogrusy, özüme-hä kyn düşdi. Ýnha, şu ber-başagaý edýän sözlemi Sähetdurdy, eseriň özenine görä, «Çala eşidip, çatma ýykmaq», «Güman imandan aýrar» diýip, atalar sözleriniň esasynda, öz dilimize geçiripdir.

Bu rus sözlerini menem internet ulgamyndan gözledim. Oňa bilelikdäki düşündiriş-ä ýok eken. Aýrylykdaky düşündirişler şeýleräk:

«Други» — könelişen, şíwe sözi. «Друг» («dost») sözüniň bir görnüşi.

«Игрище» — игровая часть массового народного праздника... (köpçülikleýin halk baýramçylygynyň oýun bölegi). Ýagny, tomaşa, dynç alyş.

«Забава» sözi-hä hemmä belli. «Güýmenje, oýun» diýen manyny berýär.

Şundan soň bu gürrüňi gozgalýan hekaýany tapyp, derrew okasym geldi. Ýöne saklandym. «Gel-aý, öňürti köre-körlük bilen türkmençe taýyny gözläýin. Niçik borka?» diýip içimi hümetdim. Oba mugallymynyň aýtmagyna görä, bu sözler hekaýanyň içinde-de ýeterlik getirilýär, üstesine, eseriň ady hökmünde onuň depesine-de çykarylypdyr. «Dostlaryň oýun-güýmenjesi», «Dostlaryň oýun-henegi»... Şeýle seretseň, şulardan birden-biri tasa gelibem duran ýaly.

Şundan soň ýaňky hekaýany kitapdan gözläp tapdym hem-de okap çykdy. Eger hekaýadan netije çykaryp, şeýle at goýsam, onda «Men näme diýýän — dutarym näme diýýäre» baryberýär. Belki, ruslar üçin boluberyändirem. Emma musulmançylyga — türkmençilige welin syganok. Geliň, hekaýanyň gysgaça mazmunyna ýüzlenip geçeliň: ýigrimi üç ýaşly Antonyň aýal doganynyň ogul bäbegi

dünýä inýär. Gahary kekirdegine gelen ýigit çagajygyň kakasynyň idegine çykýar. Onuň adynyň Igordygyny bilýär. Igoryň öýüniň salgysyny bir murtlak pyýadadan soraýar. Murtlagam Antony aldap, ters ýeri salgy berip, ony oýnap goýberýär. Garaz, topalaň bary turýar. Yzyny aýdyp oturmagyň hajaty ýok. Ýigide ar-namys gaýgy, kime henek gerek. Hekaýanyň ahyrragynda Anton niredendir bir ýerden eşiden, ýöne göwnüne ýaran sözlerini ahmyr bilen dile getirýär: «Други игрищ и забав...». Megerem, gahrymanyň özi-de bu sözleriň doly magadyna ýetmän agzyndan sypdyryp goýberýär. Muňa özümize ýakynlaşdyryp gurläniňde: «Тардыңыз бәрде ойнаjak адамыңызы...» diýmegem mümkin. Ýöne gylytz kakýany, nämedir bir zadýň ýetmeýäni aňdyrýar. Terjimeде žargonlary bir dilden beýleki dile geçirmek hasam kyn. «Oýun-çyn, boldy gatym-garym», «Kime oýun gaýgy, kime ar-namys», «Entek gözlerinde ot ýakaryn!» — her kim muny öz göwnüne jaýlap, isledigiçe dowam etdiribermeli.

Şukşiniň «Го́пе» («Hasrat») atly hekaýasy-da bar. Onuň içi-de könelişen rus sözlerinden, şibe gepleşiginden doly. Sähetdurdy Altybaýew, ine, şulara-da ünsi çekipdir. Hekaýa Şukşiniň döredijiligine mahsus ýiti psihologik äheňde beýan edilýär. Gojanyň keýwanysy ýurduny başgalaýar. Ýeke galan goja muňa däl-diwanalyk hetdine ýetip, melleginde aglap-eňröp, merhum bilen — öz-özi bilen gürlleşip ýör. Muny goňşuragy — sakgaldaşy eşidip, ony öýüne çagyryp, çay-paý berýär. Onuň nalyşyny diňläp, ýeke galan gojany köşeşdirýär hem-de oňa uruşda bolan aýylganç wakany gürrüň berýär: «Uruşda sanitardym. Ýaralylary ulag bilen alyp barýadyk. Ulag hyryn-dykyndy. Ýaradarlar iňňildeýä, ýuwaş sürmegimizi haýyş edýäler. Sürüjimiz Mikolaý men deň-duş. Onsuzam tekiz sürýä. Ýöne gyssanmaly. Yza çekilip barýas. Hiç ýerde durmaly däl. Buýruk şeýle, çatrykda ýeňil ulag dur. Serkerde «dur» diýip elini galgadýa. Saklanmak bolanok. Şonda ýaňky ýeňil ulag yzymyzdan ýetdi. Serkerde indi eli sapançaly ýoly gabzap dur. Daýandyk. Ýanynda agyr ýaraly bar eken. Serkerdäň ýoly başga ugrady. Şonuň üçinem ýaralyny bize mündürdi. Ýagdaýy agyrdy. Kellesini dyzyna goýdum... Hassahana ýetdik, ýaralylary düşürip ugradyk. Sürüjimiz Mikolaýam bize kömek edýädi. Men hálki ýolda mündüren leýtenantymyzy onuň eline berdim. Neresse gutaran eken. Ana, şo ýigidem Mikolaýyň dogmasy bolup çykdy...».

Üç gün mundan ozal keýwanysyny jaýlan goja bu gürrüňleri eşidip: «Hudaý saklasyn, Hudaý saklasyn — diýip, ýakasyna tüýkürip, sowal berýär. — Ýogsa-da, onuň özi beri aman galdymy?».

Некаýада: «Дедушка Нечай сидел, по-татарски скрестив ноги...» diýen jümlelerem bar. Elbetde, bu sözlemi: «Goja Neçay aýaklaryny tatarçalap atanaklaýyn çalşyryp otyrды...» diýseň, mojuk çykar. Çünki biziň «aýbogdaşyny gurup otyrды...» diýen gowy sözümüz bar ahyry!

«— Чижало, кум», «— Ох, чижало, кум!...» ýaly gojanyň dilinden getirilýän sözlerem kän. Bärde «чижало» sözünü sözlükden tapmarsyňyz. Ol gepleşik dilinde gelyär. «Тяжело» sözünüň ýoýlan görnüşi. «Агыр düşýä, gardaş, агыр düşýä!» diýip terjime etseň, belki, heňe geler?

Şonuň ýaly-da, bu hekaýада: «Го́пе маленького старика заслонило прекрасный мир...» diýen owadan, çeper jümle-de bar. Ony özüm-ä: «Ýumruk ýaly

ejizje gojanyň başyna inen apat dünýäniň öňüni tutdy...» diýip alanymy kem görmedim. Elbetde, başga terjimeçiniň başgarak, has oňadrak görnüşini tapmagy-da mümkin. «Zehin zehinden zyýada» diýipdirler.

Ýene bir ýagdaý: muny Sähetdurdyň haýyşy boýunça agzap geçýärin. Soňky döwürde halkyň aňyna siňen halkara sözleriniň täzeçe taýy gözlenilip, «Gaş bejeriljek bolup, göz çykarylýar». Şol sözlere okyjy düşünmeýär. Aslyýetinde, olar türkmen sözleri-de däl, täze ýasalan sözlerem däl. Okyjy aňňalak gapyp galýar. Şol düşnüksiz alnan «türkmen» sözlerini ol sözlükden gözläbem tapyp bilenok. Onsoň, onuň manysyna çak urup düşünmekden başga alajy galanok. Okyjy beýle düşnüksiz sözleri aňyna siňdirip bilmeýär, olary kabul edip bilmeýär. Şonuň üçinem şu meselede juda oýlanyşmagymyz gerek.

Ýagşy, indiden aňryk okyjylary ýadatmaýyn. Ýöne oba mugallymy Sähetdurdy Altybaýew bilen baglanyşykly bir ýagdaýy anyklaşdyrasym gelýär. Ol özüniň terjime sungatynda güýjüni synamak meýliniň bardygyny ýañzydýar. Munuň üçin redaksiýa özüne terjime eserini hödürlese, göwnüne jaý görünýär. Bardy-geldi eseri özi tapyp, türkmen diline geçirse, onda şeýle hekaýanyň ozal terjime görnüşinde taýýarynyň bar bolmagynyň ähtimaldygyny öňe sürýär. Garaz, azabynyň köýenini, iki işli bolasynyň gelmeýänini düşündirýär.

Sähetdurdy häzir 57 ýaşynda. Şu ýaşa çenli terjimäniň gyrasyndan baran adam däl. Ýöne höwesli bar. Biz oňa: «Kyrkdan soň dutar öwrenip, göründe çaljakmy?» diýen nakyly mysal getirip, «Inim, indiden soň kösenip ýörme, gowusy, mugallymçylygyň bilen bolubersene!» diýesimiz gelenok. Sebäbi adamyň zehininiň haçan açyljagy belli däl. Elli ýaşdan soň döredijilige gelip, edebiýatda uly yz galdyran ýazyjylaryň bardygyny biz taryhdan gowy bilýäris.

«Iki işli bolmazlyk» meselesinde welin, onuň bilen ylalaşasymyz gelenok. Beýewbar terjime sungaty ýaly güzaply döredijiligiň işiginden girmek isleseň, onda iki işli-hä däl, üç işli, hatda dört işli bolsaňam bärden gaýdýar. Terjime oýun-oýunjak däl. Redaksiýadan terjime eserini almak üçinem hantamaçylyk gerek däl. Eger terjime etjegiň çynyň bolsa, ilki özüniň hötdesinden gelip biläýjek eseriňi saýlap tapmaly. Gysgaragyny, ýeňilrägini almaly. Türkmençä geçireňsoňam, kärdeşleriň bilen maslahatlaşmaly, olaryň belliklerine gulak asmaly. Dogry ýol bilen barýanyňy-barmaýanyňy aňşyrmaga çalyşmaly. Öz terjimäni nusgawy terjimeler bilen degşirip, ýol-ýodaňy agtarmaly. Bir gezekde eden terjimäni haýdan-haý çykartmaly diýen pikirden daşrakda durmaly. Döredijilikde beýle elpe-şelpelik, hezillik ýok. Munuň üçin arrygyňam gynamaly, azabam çekmeli. Elli ýedi ýaşda bir zarbada terjime sungatyna gelip, dünýäni baglap bolmaýar. Terjimäni ilki özüň üçin etmeli, hödürlemäge alňasamaly däl. Ýuwaş-ýuwaş zehininiň durlanýandygyna göz ýetireniňden soň — ana, diňe şondan soň hödürlemegiň ugruna çykyp bor.

Şunam bek belläp goýmaly. Terjimeçi ýazaryň kölegesi kibi bir zatdyr. Nirä ýörese, yzyna düşüp ýörmeli. Kölege ýitse, terjimeçem ýiter.

Hawa, terjimä synanyşybam bor, paşmasa gynanmanam bor, iň esasy çeper esere, terjime sungatyna söýgi, çünki okamak, okan zadyňa tankydy nazar aýlamagy başarmak, eser barada öz pikiriňi aýdyp, çekişmä goşulyp bilmegiň özi-de köp zatdan

habar berýär. Dogrusy, bulam «sungatyň» bir görnüşi. Zehini daş ýarýan kişiniň welin hemişe ýoly açykdyr.

Dolanmalymy ýa-da dolanmaly däl?

Ozal terjime edilen eserlere gaýtadan dolanyp gelmelimi ýa-da gelmeli däl? Şeýle sowal indi köpden bäri keserip dur. Özüm bilen söhbetdeş bolýan okyjylaryň arasynda-da şu meseläniň başyny agyrdýan kän. Ýazyjy-şahyrlaram, terjimeçilerem ony yzygiderli gozgaýar. Okyjylaryň arasynda-da, döredijilik işgärleriniň arasynda-da şu babatda dürli garaýyşlar bar. Hawa, biri-birine bap gelmeýän çaprazlyklar. Her kim özüniňkini dogry hasaplaýar. Haýsy birine hä berjegini, gol ýapjagyňy bileňok. Şeýlelikde, ara-çara ýagdaýda galýarsyň. Diýmek, bu pikir mende entek çigd-ä? Ol beýni gazanynda bişip ýetişmändir-dä? Elbetde, pikir düwdi. Ýöne ony iň soňuna goýasym gelýär.

Islendik çeper eser şol dilde ýazylan halkyň medeniýetiniň bir üleşi. Muny okyjylar köpçüligi-de, galam ujundan nan iýýänler-de inkär edip bilmez. Ýöne bu eser beýleki bir dile geçirilende ol, gürrüňsiz, terjime edilen diliň halkynyňam medeniýetine goşulýar. Çünki keseki dildäki eser indi başga halkyň dilinde-de gürleýär. Terjimäniň gidüwinde bir halkyň ruhy dünýäsi beýleki bir halkyň ruhy dünýäsi bilen çatlyşýar, baýlaşýar, garylýar. Öwürümliräk aýdanynda, terjimeçi sarç bedewi eldekileşdirýär, oňa täzeçe münüş-düşüş, ýoriş öwredýär, gönüläp aýdanynda bolsa, esere başgaça öwüşgin berýär, öz halkynyň diline mahsus çeper serişdeler arkaly bezäp-besleýär. Beýewbar terjimeçi eseri türkmen diline geçirenden soň awtoryň, iň bolmanda, abraýynyň ýarpysyny gazanyp bilmese, onda onuň azaby puja çykar. Ol eseriň ýazary bilen hökman şarikdeş derejesine ýetäýmeli. Terjimäniň gurrasy duşanda oňa: «Bul-a asyl nusgasyndanam şowly çykypdyr!» diýilmesi tötänden däl.

Ýerine düşjegini-düşmejegini bilemok. Ýöne şu ýerde terjimeçiniň işini aşpeziň işi bilen deňeşdirip, mysallara ýüzlenesim geldi. Bir gazan, bir ojak, bir kepgir, meňzeş tüwi, şol bir ýag, et, meňzeş käşirdir sogan. Iki sanam ussat aşpez. Ynha, şularyň bişiren tagamy deň çykmaz. Tagamy dadyp görenler her bir aşpeze özleriçe baha keser. Käbirine birinji aşpeziň bişiren palawy datly görner, başga birlerine ikinji aşpeziň bişiren tagamy lezzetli görner. Her kişä bir tagam ýaraýar. Terjimede-de şeýle. Kim gatyрак bişirilen tüwini halaýar, kim-de ýumşagraк bişirilen tüwini. Ýöne okyjylaryň arasyndan ýekejesi-de ýugrumy ýetmedik terjime eserini oňlamaz. Olar gulak-burunсыз, kelek terjimäniň çala başyny okap, kitaby ýapyp, bir gapdala itip goýberer. Temegi ýokary, ýöne emelsiz aşpeziň bişiren tagamy-da çala dadylyp, iýilmän galýandyr. Görnüşi ýaly, ähli zat başarnyga, ussatlyga syrygýar.

Balkan welaýatyndan habarlaşan okyjylaryň biri: «Näme üçin rus ýazyjysy Lew Tolstoýyň «Uruş we parahatçylyk» eseri täzeden türkmen diline geçirilenok. Ozalky terjimä adam balasynyň düşjek gümanasy yok...» diýip hut gara çyny bilen janygýar. Dogrusy, geçen asyryň ortalarynda türkmençä geçirilen Tolstoýyň terjimesi barada ussat ýazyjymyz Atajan Tagan birçak öz garaýşyny aýdyp geçipdi. Mundan baş-alty ýyl ozal Atajan aga bilen terjime sungaty barada sowal-jogap alşanymda, ol

muny ýene bir ýola ýanjapdy: «Lew Tolstoýyň «Uruş we parahatçylyk» (ony «Dünýä hem durmuş» diýip terjime edilmeginiň tarapdarlary-da bar) epopeýasy sözme-söz terjime zerarly, duzsuz tagama meňzeýär. (Kitabyň sözbaşysy barada biraz soňrak ýörite gürrüň açasym gelyär). Romanyň türkmençesini asyl nusgasy bilen deňeşdireniňde nokat, otur, abzas, sözlem ýerinde däl diýip bahana arara esas ýok. Hemmesi ýerbe-ýer — şaplaşyp dur. Asyl nusgasyndan tehniki taýdan köre-körlük bilen yzarlanylmagy bu beýik romanyň biziň dilimizde beýikligini ýitirmegine getiripdir. Rus dilindäki örän uzak, agyr sözlemleri terjimede «döwmeseň», onuň manysy okyja örän kynlyk bilen ýetýär. Okyjy bolsa, elbetde, agyr düşündirişi halamaýar».

Men Atajan Taganyň diýýänleriniň janynyň bardygyny-ýokdygyny anyklamak üçin gürrüňi edilýän eseriň rusça hem-de türkmençe nusgalaryny degşirip gördüm. Sypaýyçylygam, bassyr-ýussuram etmäýin. Atajan aga entegem bärden gaýdypdyr. Halys başym çaşdy. Dogrusy, gan basyşym göterildi. Derman atmaly boldy. Onsoň, rusça hem-de türkmençe nusgalaryny deňeşdirmegi goýbolsun edip, diňe türkmençesini okamaga durdum. Uzak çydamadym. Aklyňy üýtgedip barýar. Sözlemleri üç-dört öwre okabam, many alyp bilmedim. Музыка, цифр, отказ, пляска, крыша... ýaly türkmençä geçirmek ýarasý ýeňil görünýän sözlere çenli şol durşuna alnypdyr. Şeýle mysallar sanardan kän.

Terjimedäki sözlemlerem ne magun, ne-de sarun. Olar çeper terjimäniň-ä töweregindenem baranok, hatda oňa sözme-söz terjime diýmäge-de diliň baranok. Garym-gatym sözleriň dürüşdesi. Adaty gazet makalalaryça-da ýok.

Çeper eser, onda-da nusgawy eser çeper terjime edilmeli! Okyjynyň: «Ýagşam bir täzelik aýtdy. Ony bilmeýän barmy?» diýip bu delillerime geň galmagy-da mümkin. Ýöne Tolstoýyň 1957-nji ýylda kitap görnüşinde çykan romanyny okanymda, şeýle diýenimi özümem duýman galypdyryn. Belki, öz döwri üçin terjime hiç neneňem dälmi? Bilmedim. Muňa kepillik geçip biljek däl. Şondan ötri terjimeden iki sany mysal getirip, çözüdi okyjylara goýasym gelyär:

«3-nji martda Inlis klubunyň hemme otaglarynda gürrüňleşýän sesler uly gowur turuzýardy we ýaz uçuşyndaky bal arylary ýaly bolup, klubuň mundirli, frakly we käbirleri heniz pudraly we kaftanly çlenleri hem-de myhmanlary önleýin-yzlaýyn gaýmalaklaşýardylar, otyrdylar, dik durdular, tapyşýardylar we aýrylyşýardylar. Pudra çalnan, aýaklary uzyn joraply we başmakly liwreýa hyzmatçylary her bir gapynyň agzynda durdular we özleriniň hyzmatyny hödür etmek üçin klubuň myhmanlarynyň we çlenleriniň her bir hereketini görjek bolup, dartgynlyk bilen jan edýärdiler...».

Eýsem, türkmen dilinde şunuň ýaly sözlemler düzülýärmikä? Atajan Tagan müň keren mamla. Onuň bilen ylalaşmazlyk mümkin däl. Terjimä öňde-soňda mynasyp baha berilmedi. Hut şonuň üçinem okyjynyň başyny garjaşdyrýan şuna meňzeş terjimeleriň sany artdy.

Eserden ýene bir mysala ýüzleneliň:

«Neswiskiý, klubuň könedan gelýän çleni hökmünde, şu ýerde häzirdi. Aýalynyň buýrugy boýunça saçyny goýberen, äýnegini aýran we moda boýunça geýnen, emma tukat we ýüzi salyk Pýer zallarda gezmeläp ýörýärdi. Hemme ýerde

hem bolşy ýaly, bu ýerde-de onuň baýlygy öňünde baş egýän adamlaryň atmosferasy ony gurşap durýardy we ol olara patyşalyk etmek endigi hem-de pikiri çaşgyn geleňsizlik bilen garaýardy».

Rus dilini suwara bilen, bu dilde arassa gürläp bilen bir başga zat, terjime diýlen sungat bir başga zat. Ýazyjylyk zehiniň, terjimeçilik ukybyň bolmazdan, terjimä ýanaşmanyňdan gowusy ýok. Saz sungatynda ýerine ýetirijilik ussatlygy diýlen bir zat bar. Munuň özi döredijiligiň ähli ugurlaryna, şol sanda terjimeçilik sungatyna-da degişlidir.

Ýalňyşmaýan bolsam, özara gürrüňçilikleriň birinde Atajan Tagan başga bir mysalam getiripdi. Ýazyjylaryň biri «Uruş we parahatçylygyň» türkmençesini okap, ondan hiç hili many alyp bilmän, gaharyna kitaby eliniň tersi bilen zyňyp goýberipdir.

Eýsem-de bolsa, Tolstoýa täzeden dolanmalymy? Muňa: «Ozal terjime edilen eserlere el degirmeli däl» diýýänler nähili garar? Şunam aýtmak gerek: her baş ýyldan okygy täzelenip dur. «Uruş we parahatçylygyň» terjime edilenine-de, takyk bilmedim welin, altmyş ýyl-a durman geçendir. Birinjiden-ä, şowsuz terjime. Üstündenem ýoňsuz wagt geçipdir. Özem kiril elipbiýinde. Biz elipbiýimizi çalyşdyk. Belki, täze elipbiýiň hatyrasyna çig-çarsy çykan «Uruş we parahatçylygyň» daşyna täzeden geçmelidir?

Gowşak terjimelere ýamaşgandan ýüzlenmek tejribesi, umuman, beýleki halklarda ýygy-ýygydan duş gelýär. Inlis ýazyjysy Gerbert Uellsin «Gaýyp» («Человек-невидимка») romany ilkinji gezek 1901-nji ýylda rus diline geçirilipdi. Ony O.M. Solowýowa terjime edipdi. Şondan 34 ýyl geçenden soň bu esere täzeden dolanylyp gelindi. Ony D. Weýs inlisçeden rusça geçirdi. Şondan bäri-de ol telim gezek gaýtadan neşir edilip gelinýär.

Ispan ýazyjysy Migel de Serwantesin «Ýeser Idalgo Don Kihot La Mançaly» romanynyň-a ispan dilinden rus diline alty gezek geçirilendigini ýatlasymyz gelýär. Ony in soňky sapar terjimäniň «piri» hasaplanylýan Nikolaý Lýubimow (1951-nji ýyl) terjime edipdir. Şondan bäri oňa ýanaşmaga hiç kes ýürek edip bilmändir. Sebäbi ol beýleki terjimeleriň arasynda in kämili hasaplanylýar. Bu naýbaşy terjime-de indi şondan bäri gaýtadan çap edilip gelinýär.

Näme üçin Nikolaý Lýubimowdan soň hiç bir terjimeçi «Don Kihota» batyrynyp bilmeýär? Munuň özi, köre hasa! Eseri şondan gowy terjime etmek mümkin däl. Belki, Tolstoýyň eserlerini-de özümiziň ussat terjimeçilerimiziň biri türkmençä geçirenliginde munça gepiň başy agyrdylmasa-da-agyrdylmazdy. Görnüşi ýaly, eseriň terjimeçisini duşuraýmagam aňsat iş däl.

Häli bir gepimizde «Uruş we parahatçylygyň» türkmençe nusgasyndaky ady barada-da durup geçeris diýipdik. Dogrudanam, diňe kitabyň ady-da gürrüň edeniňe degýär.

Eýsem, «Uruş we parahatçylyk» dürsmi ýa-da «Uruş we dünýä?». Özbekler bu romany «Уруш ва тинчлик» diýip öz diline geçiripdirler. Şeýle seretseň, türkmençe nusgasy bilen çalymdaş.

Aslynda ruslaryň özünde-de bu eseriň ady bilen baglanyşykly dürli nukdaýnazar bar. Orsýediň telewideniýesiniň ýaýlymlarynyň birinde «Что, где, когда?» («Näme, nirede, haçan?») diýen bäsleşikli ýaryş geçirilýär. Onda oýna

gatnaşýan toparlaryň haýsy biriniň pähim-paýhasy, aň-düşünjesi artyk gelse, şolam ýaryşda üstün çykýar. Mundan ýedi-sekiz ýyl ozal şeýle ýaryşlaryň birinde Tolstoýyň «Война и мир» kitabynyň sözbaşysyndaky «мир» sözünüň nähili many berýändigini barada gyzykly jedel gitdi. Şunlukda, «мир» sözünüň manysy aýyl-saýyl edildi. Men şol aýyl-saýyl edilen sözi internet ulgamyndan gözledim, ýöne tapmadym. Ruslaryň birnäçe düşündirişli sözlüklerini dördüm. Netije bermedi. Ahyry Wladimir Dalyň sözlüğini elime aldym. Şol ýerden «мир» sözüne düşündirişi okadym: «Миръ — все люди, весь светъ, родъ человеческий». Köne rus ýazuw düzgüninde. Şu düşündiriş «Что, где, когда?» telewizion bäsleşiginde aýdylan garaýyş bilen laýyk geldi. Halk. Adamzat ähli... «Uruş we adamzat» diýilse, birhili jüpüne düşýän ýaly göründi. Belki, «Uruş we adamzat ähli» diýilmegini unajaklaram tapylar «Türkmen klassyky edebiýatynyň sözlüğünde» «adamzat» sözüne şunuň ýaly düşündiriş getirilýär: «Adam ogly, adam balasy». «Türkmen diliniň düşündirişli sözlüğünde» bolsa, oňa: «Ynsanyýet, adamlar, adam nesli» diýlip düşündiriş berilýär.

Kädaýym uly eseriň ady-da jedel derejesine baryp ýetýär. Herhal onuň dogry nusgasyny ýüze çykarmaga çalyşmaly.

1978-nji ýylda meşhur rus şahyry Sergeý Ýeseniniň goşgular ýygyny «Meniň kalbymda — bahar» ady bilen türkmen okyjylaryna gowuşdy. Şygryrlary ýurdumyzyň tanymal şahyrlary — Berdinazar Hudaýnazarow, Allaberdi Haýydow, Annaly Berdiýew, Nury Baýramow, Gurbannazar Ezizow, Italmaz Nuryýew, Halyl Kulyýew, Atajan Tagan, Ahmet Gurbanepesow, Atamyrat Atabaýew, Nobatguly Rejebow dagy terjime etdi. Umuman, ýygynyda öz döwründe gowy baha berildi.

Häzir bu ajaýyp şahyrlaryň, aznawur terjimeçileriň Atajan Tagandan öňňesi aýatda diri däl. Göräýmäge, bary-ýogy kyrk iki ýyl. Taryh üçin ujypsyzja döwür. Ynsan üçin welin tas är ömri. Durmuş kerwensaraý. Her kim ýük ýazdyryp, geçip gidip otyr. Olaryň bitiren işleri bolsa, edebiýatyň hazynasyny baýlaşdyrmak bilen. Terjimeçileriň täze nesli ýetişýär. Olara halypalardan öwrenere zat kän. Ýeseniniň goşgularynyň terjimeleriniň arasynda kämili köp, dogry, arasynda gyltyz kakýanlary-da bar. Ynha, terjimeçileriň täze nesliniň şolary-da sapak edinmegi gerek.

«Süýde siňe seretseň, gan görner», «Bir kemsiz gözel bolmaz» diýlişi ýaly, olarda käbir ylaşyp bolmajak säwliklerem, çökderräk nogsanlyklaram gitdi. Esasy sebäbinem türkmençe terjimesiniň asyl nusgasy bilen deňeşdirilmän redaktirleneninden — taraşlanylanyndan görýärim. Munuň üçin ýygynydaky ýekeje goşgynyň terjimesini mysal getirmegem ýeterlik.

Atsyz goşgy sekiz bentden ybarat. Öňürti türkmençe nusgasynyň başky bendini okap göreliň:

Ykbalym Bosfora eltenok meni,
Ol barada sorama sen gül meňiz.
Maňa gara gözlerinde göründi
Gögümtil ýalyn dek çyrpynýan deňiz.

Şeýle seredeninde dokuzy düzüw bent. Akgynly okalýar. Şahyrana setirler. Ussadyň eli duýulýar. Kösti bardyr öýdeňok. Bendiň rusça nusgasyny okanyňda

welin, böwrüňi бүkgüldedýär. Ikilenç gaýtalanyňda, soňam iki nusgany degşiren mahalyň-a terjimeçiniň many ýoýulmalaryny goýberendigi göz-görtele duýulýar. Ine, onuň asylky durky:

Никогда я не был на Босфоре,
Ты меня не спрашивай о нем.
Я в твоих глазах увидел море,
Полыхающее голубым огнем.

Türkmençesiniň başky iki setiri rusçasyndan rüstem gelmese, ejiz görnenok. Emma soňky iki setirde çakdanaşa erkinlige ýol berlipdir. Bärde gara gözleriň «ysam» ýok. Ýesenin gara gözleriň gürrüňini edýärmä ýa-da mawy gözleriň? Ony biz bilmeris. Şahyr «Men seniň gözleriňde mawy ýalyn deý çyrypnyňan deňzi gördüm» diýýär. Rast, deňiz gözler bilen deňeşdirilýän bolsa, biziň pikirimizçe, terjimeäki «gara gözler» ýerinde däl. Belki, terjimeçi bu setire türkmen ruhuny siňdiresi gelendir, belki-de, bogun sanyna düzländir?!

Getiren delilimiziň ownugrak görünmegi mümkin. Ýöne terjimäniň has ters ýerleri-de bar. Goşgynyň dördünji bendine ýüzlenenimizde, sözüimiziň delillidigine göz ýetirmek kyn däl. Ýnha, şol bent:

Meň aňymda şybyrdysy tallaryň,
Aý aýdyňda üýrýän itleriň sesi.
Sende-de dörändir, belki, dilberim,
Şol ýaşyl ülkäni görmek höwes.

Ýene-de terjimä at dakar ýaly däl. Labyz bilen okasyň gelip dur. Ýöne asyl nusgasyny okan mahalyň, birinji nobatda, rusçasynyň has sazlaşykly, owazlydygyna göz ýetirýärsiň. Diýmek, terjimeçi howlугypdyr ýa-da onuň bendiň mazmunyny doly açyp görkezmäge zehini, ukyby ýetmändir.

У меня в душе звенит тальянка,
При луне собачий слышу лай.
Разве ты не хочешь, персиянка,
Увидать далекий синий край?

Ilki göze kaklyşýan säwlik «pars gözeliniň» «dilbere» öwrülmegi. Has beteri, birinji setiriň terjimesi. Terjimeçi «тальянка» sözüni «tallaryň» diýip alypdyr. Şunlukda, «Большой русско-туркменский словарь»-у açyp görýäris. Onda «тальянка» sözüne şeýle düşündiriş bar — «ýeke hatarly rus garmony». («Тальянка»-nyň tala öwrülişi barada terjime sungaty bilen baglanyşykly ýazan ozalky makalalarymda-da ýüzleýräk degip geçipdim. Häzir şol aýdanlarymy rusça hem-de türkmençe nusgasyny bilelikde mysal getirmek arkaly, biraz giňişleýin beýan edesim geldi. Çünki mysallara ýüzlenen mahalyň orta atýan pikirleriň has delilli

bolýar). Dogrusy, gözüň hanasyndan çykara gelyär. Terjimeçiniň bärde-de goşga türkmen ruhuny siňdiresi geldimikä? Herki zadýň çaky ýagşy ahyry?!

Şu goşgynyň terjimesi barada biraz irki döwürde bolup geçen wakany-da dile getiresim gelyär. Ýeseniniň «Meniň kalbymda — bahar» atly ýygındysynyň okyjylara ýaýran uçurlarydy. Şol günler gürrüňi edilýän goşgyny türkmen diline geçiren şahyr iş otagymyza salama gelipdi. Biz ondan: «Näme üçin «тальянка»-ny «tala» öwürdiň?» diýip soranymyzda, ol: «Аý, «тальянка» sözi sözlükde ýok eken, onsoň, «tal» diýip aladym...» diýip jogap beripdi. Ýöne şol söze düşündiriş sözlükde bardy! Mümkün, gözden salandyr. Bar, şeýle bolupdyram-da diýeli. Ýöne ony bilýänlerden soramaga utanyp durmaly däl-ä? Onda-da Ýeseniň ýaly ägirtleriň goşgusyny türkmençe gürläýän mahalyň? Owarramçylyk, sowuk-salalyk düýpli säwlikleriň üstünden eltýär. Ýogsa, şol ýyllar terjimeçide bilmeýän zadyny soramaga adamlaram ýeterlikdi. Ol Türkmenistanda ýaşan rus ýazyjy-şahyrlary Wadim Zubaryew, Walentin Rybin, Wladimir Pu, Nikolaý Zolotarýow... dagy bilen bir binanyň işiginden girip-çykýardy. Döredijilikde, aýratynam terjime sungatynda jogapkärçiligi gaty berk duýmaly. Ýogsa, il güldüren ýerimiz köp bolar. Şeýlelikde, bu goşgynyň ýedinji bendi-de rusça nusgasynyň manysyna bap gelmekden bärden gaýdýar:

Dyndar gussalardan guba gaz, meni,
Söýgi sözleriňe maýyl et, maýyl.
Ýatlap şo tallary, rus gyzyny,
Uludan dem alyp, gama batmaýyn.

Dogry, goşgy terjimesi kyssa terjimesinden kän çylşyrymly. Bärde bogun sanlaryny, sazlaşygy saklamaly, artykmaç bent goşup bolanok. Bir söz bilen aýdanyňda, ýaýrawyň çäkli. Çäklige setirlere asyl nusgasyndaky manyny sygdyrmak üçin ussatlyk gerek, şahyrçylyk ussatlygy bilen birlikde, terjimeçilik ussatlygam gerek. Geliň, şygryň ýedinji bendiniň rusçasynam okap göreliň:

Заглуши в душе тоску тальянки,
Напои дыханием свежих чар,
Чтобы я о дальней северянке
Не вздыхал, не думал, не скучал.

Bu bentde terjimeçi has-da erkinlige ýol berene meňzeýär. Eýsem, bu erkinlikmi ýa-da urdumşalyk? «Тальянка» öňküsi ýaly «tal» şekilinde alynýar, ýöne asyl nusgada birinji setiriň ahyrynda getirilse, türkmençesinde eýýäm üçünji setiriň üçünji sözünde «gögerip» otyr.

Tolstoýyň çig-çarsy terjimleri, Ýeseniniň şular ýaly bärden gaýdýan sygyrlarynyň terjimleri olaryň başyna täzeden barmalymy ýa-da barmaly däl diýen sowaly güberçekledip, oýýar. Pikirleriň ýene bölünmegi mümkin. Ýogsa-da, şu meselede özümiň garaýşym nähili?

Geçen asyryň ellinji-altmyşynjy ýyllarynda birgiden kitap türkmen diline geçirildi. Şolaryň arasynda nusgawy eserlerem ýeterlikdi, şonuň bilen birlikde manysyz, terbiýeçilik babatda ähmiýetsiz eserlerem bardy. Olaryň terjime ediliş derejeleri-de hil-hildi. Hatda çeper terjimeden kän daşda, gynansak-da, tanyşparazlyk arkaly terjime sungatyna aralaşan adamlaram bolupdy. Şular ýaly asyl nusgasy dereksiz, üstesine, emelsiz, juda gowşak terjimelere gaýdyp gelmegiň bütinleý zerurlygy ýok. Ýöne nusgawy eserleriň jüpüne düşmedik — okyjylaryňam intizarlyk bilen garaşýan terjimelerine welin, belki, gaýtadan çemeleşmek gerekdir? Ýöne şolary ussat terjimeçilere tabşyrmaly! Bar gep ussat terjimeçileri seljermekde. Özünü «terjimäniň atasy» saýýan öwünjeňräk terjimeçiler ozalam bardy, mümkin, häzirem bardyr? Şolardan terjime sungatyny goramagam parzdyr.

Sergeý Ýeseniniň goşgularynyň terjimesiniň gürrüňine ikilenjem dolanasym gelýär. «Meniň kalbymda — bahar» ýygyndysynda Annaly Berdiýewiň terjimesinde ýekeje atsyz goşgy bar. Käbir şahyra Ýeseniniň alty, dört, üç şygry terjime üçin hödürlenilipdir, hatda, tüweleme, arasynda onuň ýigrimi goşgusyny birden terjime edenem bar. Emma şolaryň içinde ýeke goşgyny terjime eden Annaly Berdiýew göze doly saýlanyp dur. Ol goşgularyňam, kyssalaryňam, sahna eserleriniňem, syýasy, publisistik makalalaryňam terjimesiniň suwuny içendi. Ine, şu halypamyza «terjimeçi bolup dünýä inen» diýsek, megerem, ýalňyşmasak gerek. Aramyzda ýygrylyp, ümsüm gezip ýören mahalam-a onuň ussatlyk derejesiniň näderejededigini bilsek-bilýärdik welin, indi-hä şoňa hasam göz ýetirýäris. Onuň kämilligine hemişe uly baha kesýäris. Şeýtmek bilen dogram edýäris. Biziň halypalarymyzy mynasyp derejelemäni başarmagymyzam gerek.

Annaly Berdiýewiň Ýeseninden eden terjimesiniň başky hem-de ahyrky bentlerini asyl nusgasy bilen birlikde okyjylara ýetiresim geldi:

Söýeňogam, köýeňogam men diýip,
Ýokmy, heý, birjigem görküm-görmegim?
Aşak bakýaň keýpiň meýinden doýup,
Gerdenimde gezmeleýär barmagyň.

Rusça nusgasy:

Ты меня не любишь, не жалеешь,
Разве я немного не красив?
Не смотря в лицо, от страсти млеешь,
Мне на плечи руки опустив.

Şygryň soňky bendiniň türkmençesi:

Hiç bir duýgy galdyratmaz kalbymy,
Hiç bir duýgy ony heýjana salmaz.
Öň bir söýen bolmaz yşkdan algyly,
Öň bir-ýanyp köýen dolanyp ýanmaz.

Rusça nusgasy:

И ничто души не потревожит,
И ничто ее не бросить в дрожь —
Кто любил, уж тот любить не может,
Кто сгорел, того не подожжешь.

Arman, goşgy bentleriniň ählisini degşirmäge mümkinçilik ýok. Özüm-ä şu terjimäniň köstüni göremok. Manysam doly berlipdir, yzygiderliligem saklanypdyr, baý türkmen diline-de ýugrulypdyr. Sazlaşygy, owazlylygy, dogrusy, goşgynyň asylky durkundan pyçak arka-da pesläř ýaly däl. Biz näme üçin terjime türkmençe ýazylan dek bolmaly diýýäris? Bärde ähli zat göz önünde tutulyp aýdylýar. Asyl nusgadan gyşarmaly däl, çeperçilik derejesi saklanylmaly, dili şirin, süýji çykmalı. Garaz, näçe sanasaň sanap oturmaly. «Türkmençe ýazylan ýaly» diýlende asylky nusgany isleýşiňçe «eňňere etmeli» diýmegi aňlatmaýar. Soňky mysal getirilen iki bent goşgynyň terjimesine terjime sungatynyň çür depesi diýilýär, oňa «türkmençe ýazylan ýaly» diýilýär. Beýle terjimelere ikilenç öwrülip gelmek — külli günä. Dogrusy, oňa ýamaşgandan synanmaga meýillilerem tapdyrmaz. Oňa ömürlük terjimeler diýilýär, nusgawy terjimeler diýilýär. Şonuň üçinem, ýene bir ýola gaýtalaýaryn, diňe it ýandakdan böken ýaly terjimelere gaýtadan çemeleşmeli. Üstesine, şol eserler biziň medeniýetimize, ruhumyza, umuman, türkmençilige-de kybap gelmeli. Bolar-bolgusyz, şama-şaýyrdy, halkymyzyň aňyna sygmaýan, türkmen terbiýesine ters gelýän eserleri okyjylara hödürlemegiň geregi ýok hasaplaýaryn.

«Ozal terjime edilen eserlere gaýtadan dolanmalymy ýa-da dolanmaly dälmi?» diýen jedelli garaýyşlara özümiň-ä pikirim, umuman, şeýleräk. Belki, üçünji, dördünji pikirleri aýtjaklaram tapylar?

TERJIME — BEDEW, TERJIMEÇI ÇAPYKSUWAR

«Müň bir gijäni» tüýs türkmençe gürlenden Başım Ataýew bilen baglanyşykly iki sany pursady ýatlap geçesim gelýär.

Kärdeşleriniň biri ondan: «Onuň altyn dişleri ýalpyldap dur diýsem gowy bormy ýa-da ýaldyrap dur diýsem gowy bormy?» diýip sorapdyr. Başım aga säginmezden şeýle maslahat beripdir:

— «Lowurdap dur» diýäýsene!

— Bärde «lowurdap» sözi has gelşikli, sazlaşykly, owadan eşidilýär. Ýogsa, «ýalpyldap dur», «ýaldyrdap dur» diýseňem, hiç bir bapdan ýoýulma ýok. Ýöne edebiýatda sözleri seljermek, olary ýerbe-ýer ulanmak diýen zadam bar. Başım aga sözleri sazlamagyň aňrybaş ussadydy. Ol her bir sözün aňyrsyny yzarlaýardy. «Müň bir gijäni» terjime edýän mahaly ýöriteläp Gökdepä giderdi, şol ýerde köne,

ulanyşdan galan türkmen sözlerini gowy bilýän garry ene bardy. Ana, şonuň berýän gürrüňlerini diňläp, öz sözlük goruny artdyryýardy, olary terjime eserlerinde ulanýardy.

Indi beýleki bir wakanam aýdaýyn. Ony maňa gökdepeli şahyr Öwezduurdy Tejenow telefon arkaly gürläşeninde aýdyp berdi.

Günlerde bir gün neşirýatlaryň birinde Kaýsyn Kulyýewiň eseriniň adyny türkmençä geçirmegiň üstünde edebi jedel turupdyr. Eseriň rusçasynyň ady «Мир дому твоему!»-dy. Her kim öz pikirini orta atýardy.

«Öýüňize rahatlyk bolsun!».

«Öýüňiz abadan bolsun!».

«Öýüňize salam bolsun!».

«Öýüňize saglyk!».

Bularyň hiç biri-de baş redaktoryň göwnünden turmandyr. Şeýle bolansoň, ol işgärlerine maslahat beripdir:

— Ors bazaryndaky çayhana gidiň-de, şol ýerden Bäşim Atany tapyň! Şu wagt gök çaydan keýpini kökläp oturandyr. Şondanam bir sorap görüň!

Bäşim aga, hakykatdanam, çayhanada eken. Olar: «Мир дому твоему!»-ny nädip alsak gowy bor?» diýip, oňa sala salypdyrlar.

Bäşim Ataýew biraz oýurganypdyr-da, şeýle diýipdir:

— «Döwletiň yrylmasyn!» diýäýseňiz-le!

Nähili jüpüne düşen, jaýdar terjime. Şuny okyjylaram makullasa gerek. Başky terjimeler sözme-sözräk çykypdy. Baş redaktoryň tykyramasy-da şonuň üçündi. Bäşim aganyň sähel diline gelen iki sözi çeper terjimedi.

Sözme-söz terjime bilen çeper terjimäniň arasyndaky tapawut şeýleräk.

«Tejimedede türkmeniň ruhy duýulmaly!» diýlip köp gaýtalanýlar. Ýöne hökmany suratda asyl nusgasynyň durkunam saklamaly. Ikisi sazlaşmasa bolmaz ahyry! Şunam ýatdan çykarmalyň. Terjime — bedew, terjimeçi — çapyksuwar, rast, terjime sungatyna ulaşdyňmy, eýeriň gaşynda berk oturyp, pellehana бүдremän gelmelidir.

Ynha, başga bir waka. Geçen asyryň yetmişinji ýylynyň başynda «Edebiýat we sungatyň» şol wagtky baş redaktory Kakaly Berdiýew türkmen dilinde nädürs söz düzümini getirdigimiz, derrew ýanyna çagyryp, eýimizi ýetirerdi.

— Ahow, jan inim! Ynha, makalaňda «Üns merkezinde» diýipsiň. Nireden tapyp ýörsüň beýle sözi? Hany, onda sen maňa «ünsüň merkezini» görkez! Ünsüň merkezi bar bolsa, onuň yokarsam, aşagam, gapdallaram bardyr. Okyjynyň aňyny garjaşdyрмаň-a! Orsçadan emelsiz terjime ahyry бү! «В центре внимания!»-ň sözme-söz alnyşy. «Öz beýanyny tapypdyryňam» şoňa meňzeş. Sen gepleýän mahalyň, heý, şu sözleri ullanýaňmy? Özüň-ä «ünsüň merkezini» görkezip bileňok, ony okyjylara beri gözletme ahyry! Bar git-de, sözlemleňni türkmençe gurup gel. Adam dilinde ýazjak boluň-a...

Dil meselesi ynjuk mesele. Bir sözi nätakyk ulansaň, onam alyp göterseler, wagty bilen düzetmek kyn düşýär.

Gürrüňiň biraz guraksyrak çykmagy mümkin. Ýöne, başardygymdan, sizi ýadatman, gysgarak aýdyp geçjek bolaýyn. Oba hojalyk ylmynda «garadiriň» diýen aňlatma bar. Geliň, adaty tut pilesiniň başdan geçirýän ýagdaýyny göz önüne getireliň.

«Garadiriňem» şo pisint jandar. Elbetde, ýüpek gurçugy peýdaly. «Garadiriň» welin gowaçanyň ýagysy. Ýaz aýlary gowaça gülläp başlaýar. Şonda ýaňky «garadiriň» pilejikleri ýaryp, kebelege öwrülýär-de, daşaryk çykýar. Soňra gowaçanyň gülüne gonýar-da, tohum (liçinka) taşlaýar. Goza ulaldygyça liçinka-da ulalýar. Ahyrsoňunda liçinka gozany deşýär. Netijede goza guraýar hem-de ýere gaçýar. Zyýankeş garadiriňden ir döwürlerde dynyldy. Onuň ady-sory ýitdi. Emma bir döwürde «garadiriň» sözi gülki ýassygyna öwrüldi. Ruslar «garadiriň» sözüne laýyk söz tapman, ony «karadrin» diýip öz dillerine sazlaşdyryp, ulanyp başladylar. Wagtyň geçmegi bilen rusça ýazylyş nusgasyndaky «karadrin» türkmençä «terjime edilip», ol «karadrin» diýlip ulanylmaga başlandy. Şeýlelikde, türkmen dilindäki «garadiriň» sözi ýitip, «karadrin» diýen ikinji bir söz ýasaldy. Oýlanyşyksyz terjime rüstem gelip, öz hökümünü ýörettdi. Hernä «garadiriňiň» özü-hä ýeriň teýine gitdi, «garadiriň» sözem taryhyň gatyna siňdi. Diňe şeýle ýagdaýda «karadrinden» üstün çykmak başartdy. Emma «Ne hamyr, ne petir» ýaly sözleriň ýa-da sözlemleriň ählisi «garadiriňiň» ömrünü gaýtalap baranok. Okyjylaryň maňzyna oturmaýan, gepleşik dilimize ýat sözler aradan aýrylsa ýagşy. Olar biziň dilimizi baýlaşdyрмаýar, tersine, okyjyny kejkildirýär, arassa, çeper dilimiziň görkünü gaçyrýar.

Diliňem, perizat deýin özüne ýeterlik ajaýyp gözelligi bardyr. Gözelligi goramasaň, «perizadam» betnyşana öwrülip biler. Şoňa bolsa, hiç haçan ýol berip bolmaz.

Öwezduurdy Tejenowyň terjimeçi Başım Ataýew bilen baglanyşykly aýdyp beren wakasy meni başga-da bir ýatlamanyň üstünden eltdi. Diýýän döwrümüzde ýigrimi-ýigrimi üç ýaşlarymyz bardy. Edebiýat dünýäsiniň ýaňybir gyrasyndan ätläpdik. Işdeş ýoldaşlarymyzyň köpüsi eýýäm belli ýazyjy-şahyrlardy, azy ýaran terjimeçilerdi.

Şol ýyllar redaksiýada şuňa meňzeş rowaýata çalymdaş täsin gürrüň ýörgünliidi. Düýbi rus halk döredijiligine direýär. Waka gyzykly. Üstesine, keltejik. Şonuň üçinem ýatlap geçäýenimizde-de ullakan bir wagtymyzy alyp durjak däl:

Gadym döwürde bir bigünä bendäni jezalandyrmakçy bolýarlar. Ony hekemiň üstüne çykaryp, boýnuna syrtmak salýarlar. Şo pille niredendir bir ýerden bedewini gara dere batyryp, çapar alakjap gelýär. Elinde-de patyşanyň permany. Ol permany jeza hökümünü ýerine ýetirýäniň eline gowşurýar. Hatda şeýle ýazgy bar: «Казнить нельзя помиловать!». Hökümi ýerine ýetirýän muňa gökden düşene döňýär. Ol «jenaýatçyny» jezalandyrmalydygyna-da düşünenok, jezalandyrmaly dældigine-de düşünenok. Çünki üç sözün arasynda tersotur goýulmandyr. Beýewbar birinji sözün yzyndan tersotur goýlanlygynda, onda jezalandyrmaly diýildigi bolýar, bardy-geldi tersotur ikinji sözün yzynda goýlanlygynda, onda jezalandyrmaly dældigini aňladýar. Ber, habary?

Munuň özi, tapmaçaly sowaly-da ýatladyp dur, has dogrusy-ha ýekeje tersoturyň nätakyk düşen halatynda ynsanyň ykbalyna nähili täsir edip biljekdigi barada rowaýat aýdylýar. Hakyky durmuşda beýle zat gabat gelmeýär.

Döwrümüziziň tanymal terjimeçileri Annaly Berdiýew, Daňatar Berdiýew, Meret Haladow, hem rus dilini, hem türkmen dilini suwara bilýän, şahyr, terjimeçi Annaberdi Agabaýew dagymyz bir redaksiýada — «Edebiýat we sungatda» işleýärdik.

Biz ýaşlar şuna meňzeş tapmaçaly jümläni türkmen dilinde-de düzjek bolşup, kän çytraşypdyk. Ýöne, hernäçe kösensegem, bitiren goşumyz bolmandy. Hatda şu meselede sanap geçen halypalarymyza-da sala salanymyzda olaram suwytyly jogap tapyp bilmediler. Paltamyz daşa degensoň, arrygymyzy gynamamyzy bes etdik. Diýmek, rus dilinde gabat gelýän şulara meňzeş öwrümlü sözleri türkmen dilinde düzmek mümkin däl bolup çykýar-da onda? Eger ýaňky mysal getiren sözlemimize meňzeş jümleler terjime mahaly gabat geläýse nätmeli? Oýlandyrýar. Rusça üç sözi türkmen dilinde edil asyl nusgasyndaky derejede bermek üçin kelle baryny-ha döwmeli bor. Tutuş gününi sarp edeniňde-de tapjagyň gümana. Asyl hiç haçan tapmasaň nädersiň?

Okyjylaryň: «Bul-a meseläni çürt-kesikden bolmajaga ýazdyrýar welin, şuny özi beri başaryarmyka? Ýa-da özüni asmandan asjak bolýarmyka? Belki-de, terjime sungatyndaky gabat gelýän çylşyrymlylyklary il-gün bilen paýlaşmak isleýändir, olardan delalat gözleýändir, maslahat soramak isleýändir?» diýşip, kubitlerini gysmaklary mümkin.

Size nähili düşündireýin? «Казнить нельзя помиловать!» indi elli ýyl töweregi wagtyň dowamynda aram- aram beýni laboratoriasynda lasyrydaýar. Emma türkmençe laýyk nusgasy «gaýnaman» geçäýýär.

Ýöne ýyllarboýy agtaryp ýören ýitigiň oslagsyz halda niredendir bir ýerden zompa çykaýýaram. Umuman, şulara meňzeş köpmanly jümleleriň başga-da gabat gelýän bolmagy mümkin. Olaryň türkmençe nusgasyny tapmagam beýle bir kynam dälmi? Hany, okyjym, senem, gaýrat et-de, garyňa gal!

Eger çekişme döredip biljek gürrüňe goşulsaňyz, belki, biz üçin ýeneki söhbetdeşliklere «teperrik» — gönezlik bolar?

GÜRRÜNDEN GÜRRÜŇ ÇYKÝAR

Şahyr Hajy Kakalyýew aram-aram biz bilen habarlaşyp durýar. Ol «Dünýä edebiýatyndaky» «Bir ýarym sözün gözleginde» atly makalamam okapdyr. Geçen ýylyň dekabrynda (1920 ý.) ýene habarlaşdy. Umuman, makala barada öz pikirlerini aýtdy, ýakymly, hoşniýetli sözlerini-de gysylmady. Şonuň bilen birlikde terjime eserlerimi-de sydyrman okaýandygyny-da sözünüň üstüne goşdy.

«Don Kihotyň» rusçasyny okandygyny, şonda käbir aň ýetirmesi kyn ýerlerine türkmençe nusgasyny okan mahaly düşünendigini-de aýtdy hem-de galamymyň ýiti bolmagyny arzuw etdi.

Hajynyň düşüniş-düşünmezlik diýýänleriniň jany bar. «Don Kihoty» türkmençä geçiren döwrümde towly sözler, aýlawly pikirler, many alyp bilmedik jümlelerimem zol duşdy durdy. Şular ýaly kösençlik dörän ýagdaýlarda: «Nireden şuny boýun alaýypdyryn?!» diýip hyrçymy dişlän wagtymam bolupdy. Hatda: «Oňarjak işiňe baş goşmaly!» diýip öz-özümden zeýrenipdimem. Düşünmeýän ýerlerimi: «Şular-a bilýändir. Sorap göreýin!» diýen adamlarymam, köplenç halatda, belli bir netijä gelip bilmän iki egnini gysyp oňayýardy. Ýogsa, şolaryň köpüsi döredijilikden başy çykýan adamlardy. Arasynda rus asyllylary-da bardy. İçimden: «Orslar öz diline gezek

gelende kürtdürüp durýan bolsa, men dagy nämejik?» diýip, dogumlanýardym, tijenýärdim.

Garaz, elimi sowatmadym. Hernä Ýokarky medet berendir-dä. Terjimä başym bilen berildim. Bilmeýän, düşünmeýän zatlarymy-da il-günden soramaga ýaýdanmadym. Köplenç halatlarda internet ulgamy dadyma ýetişdi. Internet «kör gözümi» açdy diýsem, öte geçdigim bolmasa gerek. Şol ýeden tapmaçaly sözlere, öwrümli sözlere, köpmanyly aýtgylara düşündiriş tapdym.

Şunam belläp geçesim gelýär. Hajy Kakalyýew rus dilinde goşgam ýazýar, makala-da ýazýar. Türkmençeden rus diline-de geçirýär. Öte zehinli kişi bolmasaň, öz diliňden başga bir dile kämil derejede eser terjime etmek her kesin başarjak goşy däl. Boýun alýaryn. Özüm-ä şony oňaramok. Muny dile getirmek bilen, «Don Kihotyň» rusça nusgasynyň aşa çylşyrymlydygyny, köne rus sözleriniň kändigini, kelläne agram berip, durs çözmeli ýerleriniň duşandygyny, bir söz, bir sözlem üçin üç-dört gün oýlanmaly bolandygyny, her bir sözün laýyk, has göwnejaý, çeper taýyny tapmak üçin her dürli sözlüklere ýüzlenmeli bolandygyny ýörite bellemek isleýärin. Ezop dilindäki aňlatmalar, ýagny gahrymanlaryň gepi-sözi arkaly göçme manyly, gönüläp däl-de, kakdyrylyp aýdylýan jümleler kän duşdy. Şolar göçme manydamy ýa-da kakdyrylyp aýdylýar — ana, şunuňam düýbi-teýkaryna göz ýetirjek bolsaň, mazaly derlemeli, janyňa dözmeli. Sebäbi eserdäki «guýrugyndan tutmasy» aňsat bolmadyk aýlawlar terjimäni bökdeýärdi.

Ynha, aýdaly, «Ты мне открыл ящик Пандоры...» diýen sözlem gabat gelýär. Birbada böwrüni diňleder. Tejribe gory az, taryhdanam onçakly habary bolmadyk terjimeçi, gürrüňsiz, säginer. Paltasy daşa degip, ruçkasyny patladyp taşlar. «Sen maňa Pandoraň» gapyrjagyny açdyň...» diýip alyp gidibermekdenem ýaýdanar. Ilki bilen-ä, «Pandoramy, Pandorymy ýa başga hili alnyşy barmyka?» diýip onuň düýp sözünü wagty bilen tapyp bilmez. Tapaýanda-da ýokarky ýaly terjimesine türkmen okyjylarynyň ählisiniň düşünjegi-düşünmejegi gümana. «Aý, nätseler — şeýtsinler, özüm bilmesemem, bilýänler bardyr, goý, bilýänler bilmeýänlere düşündirsinler» diýip Ependiniň agzyna öýkünse, her saparam şeýle sözlemler gabat gelende çenalla öz diliňe geçiriberseň, onda terjimäňe okyjylar-a beýlede dursun, hatda özüňem düşünersiň. Gönüläp aýdanyňda, munuň özi, gözçykgynçlyk bor.

Bary-ýogy baş sözden ybarat bu jümläniň aňyrsynda ir döwürden bari dilden-dile geçip gelýän ullakan bir rowaýat bar. Onuň gysgaça manysy şeýleräk: gadymy grek dini rowaýatlaryna görä, Gefest (oduň hem-de demirçilik hünäriň hudaýy. Gadymy rimliler ony Wulkan diýip atlandyrypdyrlar) toprakdan hem-de suwdan Pandora atly gyzy ýaradypdyr. Olam bilesigelijilikden ýaňa bir gapyrjagyň gapagyny açypdyr. Onuň içinde bolsa adamzat ähliniň ähli külpetleri, betbagtlyklary saklanýan bolsa nätjek? Şeýlelikde, Pandora bularyň barysyny daşyna çykarypdyr. Şu wakadan soň «Pandoranyň gapyrjagy» aýtgysy ýörgünli bolup, oňa her hili howp-hatarlaryň, bela-beterleriň öýjügi, ojagy hökmünde garalypdyr.

«Pandora» sözünüň terjimesiniň «Türkmen diliniň düşündirişli sözlüğinden» tapylmajagy her kese aýan. Çünki ol türkmen sözi däl.

«Pandora» göçme manyda has köp ulanylýar. Özem şolar dürli-dürli görnüşde gabat gelýär. Diýmek, terjimede-de ony eseriň mazmunyna kybap, süňňüne laýyk görnüşde

almaly. Belki, çykgyt berip, rowaýaty gürrüň bermelidir? Ýöne çeper eserde çykgytlara aşa ýykgyň etseň, okyjynyň ünsi bölünýär, başy garjaşýar. Şonuň üçinem çykgytlary, mümkingadar, diňe başga çykalgasy ýok ýagdaýda ulanmaly.

Şunlukda, terjimeçi «Pandoraň gapyrjagy» bilen bagly jümläniň türkmençe nusgasynyň ugruna çykyp başlaýar.

1. «Sen maňa birtopar gabahatlygyň sepini açyp berdiň».

2. «Sen maňa birtopar gabahatlygyň ýumagyny çözläp berdiň».

3. «Uç tapman ýören zatlammyň üstünden eltdiň».

4. «Sen maňa ýitiren kelebimiň ujuny tapyp berdiň».

Her dürli бүçүwdäki jümleleri belleşdirip, hem-ä owadandan owadan söz düzümlerini agtarmaly, hemem edýän terjimäniň mazmunyna jaý gelýänini tapjak bolmaly. Hawa, terjime sungat. Ýöne-möne sungatam däl, belli rus şahyry hem-de terjimeçisi Korneý Çukowskiniň aýdyşy ýaly, ol «Belent sungat».

Ýöne owadan jümleleri tapmak dilde aňsat. Munuň üçin tejribeli terjimeçi bolmaly. Onda ussat terjimeçi bolmak üçin nähili mekdep geçmeli? Häzir dünýä terjime sungatynda «Terjimeçi bolup dogulmak gerek!» diýen ýörelge ýüze çykdy. Bu pikire gol ýapýanlar terjimeçiligi öwretmek mümkin däl diýýärler. Elbetde, bärde ylalaşmajaklaram, jedele girjeklerem tapylar. Özüm-ä, dogrusy, terjimeçi, ilkinji nobatda, ýazyjy bolup dünýä inmeli diýesim gelýär. Ýazyjylykdan baş çykarmazdan, öz ene diliňi gowy bilmezden terjimä ýanaşmak kyn düşäýmese!

Ýazyjylykdan kän daşdaky terjimeçi «Таких как ты нет!» jümläni känbir oýlanmazdan, «Seň ýalylyk ýok!» diýip ýüzüniň ugruna öz diline geçirip goýberer. Bärde hiç hili many ýoýlanok, pikirem bulaşdyrylanok. Emma nämedir bir zat ýetenok. Gyltyz kakýan zadam, meniň pikirimçe, şirin gepleşik dili! Indi, geliň, oýlanyp göreläň. Şu dört sözi «Saňa taý geljek ýokdur!», «Saňa taý tapyljak ýokdur!», «Seň ýaly bolup biljek ýokdur!» diýibräk alaýsaň welin, öňküden pyçak arka-ha ganymat çykar.

Hajy Kakalyýew ýaly şahyrlaryň, terjimeçileriň, dost-ýarlaryň, tanyş-bilişleriň seniň bilen habarlaşyp, türkmençä geçiren eserleriňe baha bermegi, bellikler aýtmagy täze-täze garaýyşlaryň, pikirleriň döremegine esas berýär. Olardan köp zat öwrenýärsiň, üýtgeşik gürrüňleri eşidýärsiň. Eýsem-de bolsa, biziň ýazýan-bozýan, terjime edýän zatlarymyz özleri üçin gyzyklydyr-da. Ýogsa, olar biz bilen keýpine şärik habarlaşyp durmazdy!

Şu setirleri ýazyp duran mahalym Hajy ýene til kakdy. Birsellem könäni ýatladyk, birgiden gepiň başyny agyrtdyk, aramyzdan giden galamdaşlarymyzyň gürrüňini etdik, terjimäniň meselelerine-de dolandyk, hatda sözlüklere-de degip geçdik.

«Gürrüň gürrüňi açýar», «Gürrüňden gürrüň çykýar» diýilýäni hakykat. Sözlükler ýaly gaty inçe, irnäk meseläniň bir çetine degenimizden soň, näme üçindigini bilmedim, mende «Uly rusça-türkmençe sözlügi» düzen adamlara hormat-sylag, minnetdarlyk duýgusy oýandy.

Ýaşrak döwrümüzde sözlüğe-de, sözlügi düzüjilere-de ullakan bir pitiwa kylyp durmazdyk. Gaýtam, sözlükdäki käbir nogsanlyklary dile getirip, ýersiz-ýere degşerdik. Hamala, olara derek özümüz bolanlygymyzda hiç hili säwlik goýbermejek ýaly. Muny diňe ýaşlygyň ýelgini, badyhowalygy bilen düşündirmek mümkin.

Dogrusy, şu sözlüğe häzirem seňrik ýygryňanlar birlän-ikilän tapylýar. Ýöne bu sözlük gaty düýpli iş. Oňa dilçi alymlar zähmet baryny siňdirip bilipdirler.

Sözlükde käbir aňlatmalaryň, aýtgylaryň, pähimleriň, nakyllaryň manysy tirilende olara türkmeniň ruhuna kybap düşündiriş berilýär welin, dogrusy, şol rus dilindäki sözler türkmençe nusgasynda çeper terjimäni ýatladyp dur. Belki, sözümiziň guraksy çykmazlygy üçin käbir mysallar getirilse, hasam jübüne düşer? Baş üstüne:

«На воре шапка горит» — «Ogry saly gowşak».

«И на старуху бывает проруха» — «Kim ýalňyşmaýar, ýalňyşmaýan ýok».

«Ты что белены объелся» — «Seň bolşuň igdäň aşagyndan geçen ýaly-la».

«И на солнце есть пятна» — «Bir kemsiz gözel bolmaz».

«С незапамятных времён, во времён царя Гороха» — «Nuh eýýämyndan bäri».

«Один на поле не воин» — «Ýekäniň çaňy çykmaz, ýalňyz goldan aw çykmaz».

Dogry, käbir aýtgylaryň terjimelerini özüňçe ösdüräýmeli ýerlerem bar. Ýnha, «Родимое пятно»-nyň türkmençe berlişiniň nusgalaryna dykgat edeliň: «Geçmişň tegmili, könäniň galyndysy, könedan galan urp-adat». Bu sözleri eger terjimäniň dokuzyna laýyk gelse, «Gyzamykdan galan kesel» diýibem alsa bolar.

Aramyzda sözlügiň «döşünden itýänleriň» bardygyny nazara alyp, şu mysallary getirdim. Belki, olar düşüner, pikirlerinden dänär. Ýene bir ýola nekirtleýäriň: sözlük bize diňe bir gözleýän sözümiziň taýyny tapmaga kömek edenok, ol bize azda-kände çeper terjimäniň nähili bolmalydygyny-da öwredýär.

«Dile geldi — bile geldi» diýlişi ýaly, taryhy bir eseri terjime eden mahalym ýüze çykan düşünişmezlik barada-da kelam agyz aýdasym gelýär. Terjimeçi bilen terjime eseri bölümde taraşlaýanyň arasynda, isleseň-islemeseň, jedel döreýär. «Çekişmän — bekişmez» diýipdirler. Ýöne käwagt şol çekişmäniň soňy gaty uzaga çekýär. Ýekeje söz üstündäki çaprazlyk hatda tutuş günüňi alýar. Taraşlaýjy öz düzedişiniň dürsdügine kepil geçip, aýak direse, terjimeçem şu meselede ondan kem galman, öz delillerini öňe sürýär. Kim mamla — kim bimamla? Soňabaka barysy garym-gatym bolup, gulaklar şaňlara gelýär. «It eýesini, pişik bikesini tanamaz-da» baryberýär. Munuň ýaly ýagdaýlar, adatça, ýa-ha terjimeçiniň ýabygorlulygyndan, ýa-da taraşlaýjynyň emelsizliginden döreýär, dogrusy, iki tarapyň «köpbilmişligindenem» döräp bilýär.

Şeýleräk «guýrucktutdy» oýunlaryna esas döreden mysala geçmäge-de çen boldy. Ol eseriň rusça sözlemi uzyn, ýöne ony dolulygyna getirmeseň, aýtjak pikirini pellehanasyna ýetjek däl. Süýndürmezlik üçinem şol sözlemiň terjimesini görkezmän, diňe rusça nusgasyna ýüzlenmek bilen çäklendim:

«Аллаху акбар! Аллаху акбар! — обращаясь на все четыре стороны света, — провозглашает муэдзин с минарета Джума-мечети, и летит его призыв к утренней молитве над кварталами древнего Кеша, почти сказочного города, и сам он тянется к небу, как бы торопясь вслед за своим призывом...».

Esasy üns berjek meselämiz «...над кварталами древнего Кеша...», has takygy, «квартал» diýen söz. Men şujagaz ýerini «...gadymy Keş mähellesiniň üstünden...» diýip alypdym. Taraşlaýjy «mähelle» sözünü «şäher» bilen çalşypdy. Keşiň şäherligi hakykat. Bärde pikir ýoýulmasy, ters many berýän hiç zat ýok. Eseriň süňňüne-de zeled ýetip baranok. Ýöne «mähelle» sözünü ýerinde ulananyma gözüm ýetip durdy.

Şonuň üçinem onuň şähre öwrülerini islemedim. Taraşlaýjy bolsa, «mähelle» sözünüň «märeke» manysyny berýändigini, şol sebäpdenem bulaşyklygyň emele gelýändigini aýdyp, «Türkmen diliniň düşündirişli sözlüğine» salgylandy.

Görseň-baksaň, terjimeçi «gara donly» bolup barýar. Taraşlaýjy sözlügi waraklap, şol ýerden öz delilini tapyp görkezýär. Hakykatdanam, sözlükde «mähelle» sözüne «märeke» diýlip düşündiriş berilýär.

Ýöne islendik sözün many ýaýrawy giň bolýar. Kellämiz göçüp, käwagt şuny unudaýýarys. Haýdan-haý sözlük arkaly gepiňi gögerdip, garşydaşyň badyny ýatyrman, ikinji tarapyň delillerini-de parahatlyk bilen diňlemegi başarmaly, jedeli, çekişmäni bazara öwürmeli däl.

Terjimeçi öz subutnamalaryny mysal getireninde, olary-da garşydaş tarapyň ünsli diňlän ýagdaýynda — ana, şondan soň hakyky döredijilik çekişmesi başlanýar.

Aslynda şujagaz sözün üstünde ullakan bir çekeleşigem ýüze çykmary däl ýaly. Taraşlaýjynyňam «buz üstünde tozan arap», «mähelle» sözi «märeke» diýen manyny berýär diýip bir depen ýerini depip durmagy artykmaç. Beýewbar taraşlaýjy sähelçe oýlananynda, onda terjimeçiniňem nähak ýere arrygyny gynap durmaýandygyna göz ýetirerdi.

Birinjiden-ä, eseriň rusça nusgasynda «квартал» sözi köplük manysynda gelýär. Şuňa aň salnanlygynda ol «şäher» däl-de, «şäherler» bolýar. Ýöne taraşlaýjy rusça nusgasyny türkmençesi bilen degşirip okaýar. Näme üçindir, şoňa esewan etmändir. Bardy-geldi köpbilýänsiräp, «gadymy Keş şäherleri» diýip düzedäýenliginde-hä, dogrusy, beterdinden beteri döreyär.

Indi şu babatda, gelin, beýleki sözlüklere-de ser salyp görelin. Ilki asyl nusgadaky «квартал» sözünü «Uly rusça-türkmençe sözlüğinden» agtaralyň:

1. Hasabat ýylynyň her bir üç aýy.

2. Şäheriň bölegi.

3. Ýol çatrygyndaky köçe bölegi.

4. Gadymy Rusda: şäher polisiýa bölegi.

«Квартал» sözünüň terjimesiniň ikinji bölegi has göwne makul. Ýöne indi «mähelle» sözünüň diňe «märeke» sözi bilen çäklenmeýänini-de aradan aýyrmaly.

Şunlukda, «Türkmen klassyky edebiýatynyň sözlüğine» ýüzlenýäris:

Mähelle — şäheriň, obanyň bir bölegi; bir ýerde üýşen köp adam, kwartal.

Terjimeci bir sözün jüpüne düşendigini eseri taraşlaýja düşündirmek üçin okyjynyň, gör, näçe kellesini agyrtmaly bolduk. Nätkjek, terjimeci kelle agyrtmaly ýerleri köp duşýar. Terjimeçi, zerur halatynda, özüniň ýeke sözünü döş gerip goramaly, başardygyndan nätakyklyga ýol bermezlige çalyşmaly.

Öňde-de bir eşegini ogurladanyň: «Ahow, adamlar, ogruda-da ýazyk bardyr-a!» diýip, boýnuny burşy ýaly, eseri redaktirleýäniňem ünsli bolmagy gerek. Alagetdin terjimeçiniň işini ýersiz-ýere parçalap, onuň hilini pese gaçyrmaly däl. Aýdylyşy ýaly, sylanyşyk iki tarapdan bolmaly.

Hajy Kakalyýew ikimiziň şol telefon arkaly söhbetdeşligimiz öňkülerinden biraz uzagrağa çekdi. Ol gürrüňiniň arasynda Mylly Täçmyradow, Jepbar Hansähedow, Nury Halmämmedow ýaly saz sungatynyň sütünlerini, Eduard Sklýar ýaly

türkmençeden rusça geçirýän şahyry hem agzap geçip, şolar bilen baglanyşykly ýadynda galan käbir wakalary-da aýdyp berdi.

Bu gürrüňler terjime sungatyndan biraz daşda. Ýöne Hajam «göze görünmeýän» terjimeçilerimiziň biri. «Göze görünmeýän» diýýänimiň sebäbi soňky döwürde öz terjimeleri bilen metbugatyň sahypasynda seýregräk çykyş edýär. Ýöne işleýän ýeri gös-göni terjimeçilik bilen baglanyşykly edara. Şonuň üçinem terjimeçi, şahyr Hajy Kakalyýewiň durmuşyndan käbir pursatlary ýazga geçirsek, okyjylar garşy bolup durmasa gerek.

Hajam, menem köne Aşgabat obasyndan, ozalky Budýonnyý adyndaky kolhozdan. Aslynda bu küren oba döredijilik işgärleriniň mesgeni. Bagşy-sazandalar Mylly Täçmyradow, Jepbar Hansähedow, Ata Ablyýew, Soltanmyrat Jygaýew, Geldi Ugurlyýew, Giçgeldi Amanow, Begmyrat Hojamyradow, Aman Gowşudow, ýazyjylar Ata Durdyýew, Seýitnyýaz Ataýew, Ata Badaýew, aktýorlar Baba Annanow, Bossan Pejebowa, Nurmuhamet Keşşikow... dagy şu obada ýaşapdylar.

Megerem, geçen asyryň ellinji ýyllarynyň ortasy bolsa gerek. Şol döwür Hajy dört-baş ýaşly çagajykdy. Olaryň öýleriniň deňinden her gün diýen ýaly Mylly Täçmyradow bilen Jepbar Hansähedow işe geçip gidýärdi. Ýolda Hajy gabat gelende Jepbar Hansähedow onuň başyny sypalardy, ýokaryk göterip, zyňyp-gapardy. Sazandanyň çaga mähri inendir-dä! Belki, ol günäsiz çagajygyň şahyr bolup ýetişjegini öňünden syzandyr?

Hajy on-onki ýaşynda aýdym-saza, dutar-gyjaga imrindi. Eýsem-de bolsa, bu «ýoň» oňa ussat sazandadan «ýokaýdymyka?». Tebigatda her hili sazlaşyk bolup biler. Muny tassyklamagam kyn, inkär etmegem kyn. Hajam, menem Aşgabadyň şol wagtky pionerler köşgündäki dutarçylar gurnagyna gatnadyk. Mugallymymyzam çagalara aýdym-saz öwretmegiň ussady Başım Lallakowdy. Hajy gurnaga birki ýyldan köp gatnamady öýdýän. Ejesi ir dünýäden gaýdansoň, gurnagy taşlamaly boldy. Eger aýdym-saz ugrundan gidenliginde Hajynyň kompozitorlyga ýetişmegi-de mümkindi. Ol bizden has zehinlidi, üşüklidi. Häzirem dutardyr gyjagy saýradýar, ýakymly sesem bar.

Hajy çaga döwri özüni göteren, başyny sypan Jepbar Hansähedowy hemişe ýagşylykda ýatlaýar. Ol bary-ýogy kyrk ýaşan ussat sazandanyň çalyan «Selbinýaz gyryk», «Urup çykdy», «Baga gireli», «Ýandym Leýli» ýaly sazalaryny kämilligiň aňry başy hasaplaýar.

Günlerde bir gün Hajy Kakalyýew belli şahyr, terjimeçi, türkmen dilinde suwara gürläp bilýän Eduard Sklýara duşanynda, oňa şeýle diýipdir:

— Radioda Jepbar Hansähet saz çaldygy derrew tanaýan. Üýtgeşik mukam onuň başymy sypan barmaklaryndan, meni göteren ellerinden çykýady. Ony unutmak mümkin däl. Elbetde, ussat sazandalaň kakuwyndan kimdigini tanaýan kändir. Ýöne men Jepbar Hansähediň dutarynyň ajap owazyny çala eşidenimden süňňümde birhili üýtgeşik duýgy oýanýa-da, onuň başymy sypan barmaklary, göteren elleri ýadyma düşýä. Diýseň-diýmeseň, dünýäde birhili baglanyşyg-a bar...

Eduard Sklýar onuň gürrüňini haýran galyp diňläpdir-de, dodagyny dişläp, maslahat beripdir.

— Ine, saňa taýýar tema! Onda-da poemalyk tema. Hökman ýaz! Menem rusça geçireýin...

Hajynyň poemany ýazany-ýazmany, ony Sklýaryň terjime edeni-etmäni ýadyma düşenok. Bardy-geldi şahyr kalby bar bolsa-ha, ýazman durup bilen dälidir. Beýle ahwalaty uzak wagtlap ýürekde saklap ýörmegem aňsat dälidir.

Hajy Kakalyýewiň durmuşyndan ýene bir parçany aýdasym gelýär. Geçen asyryň segseninji ýyllarynyň başlarynda olaryňka meşhur türkmen kompozitory Nury Halmämmedow myhmançylyga gelipdir. Desterhanyň başyna çay gelipdir, nahar-şor goýlupdyr. Ýöne ine-gana gürrüňçilik başa barmandyr. Okyjynyň. «Näme üçinkä?» diýip, böwrüni бүkgүldetjegi belli. Onuň sebäbini Hajynyň özünden gowy aýdyp berjek ýok:

— Çay içip otyrдыk. Ortanjy oglum heniz balajady. Ejesini emip ýören çagajykdy. Ol hiç Nuryň gapdalyndan aýrylanok. Zol-zol gujagyna dolýa. Hatda myhman gaýtjak bolanda-da onuň gujagyndan düşmän aglady durdy. Nury muňa birhili boldy. «Beý, nätdaý бү?!» diýibem, serpmeden gaýdana döndü. Çünki oglum wagty bilen köşeşmese nätjek. Nury hoşlaşyp gidensoň, birden inim dyglap gitdi. Haçan okanym ýadyma düşenok. Ýöne gadymy hytaý pähimleridigini welin magat bilýän. Şonda emzikli çaga ynsanyň basym dünýäden gaýdyş boljagyny duýýarmyş diýilýärdi. Eý, Hudaý! Onda oguljygym Nury Halmämmedowyň uzak ýaşamajagyny öňünden biläýdimikä? Garaz, garjaşyk duýgulara berildim. Was-was pikirlemmi serimden kowup çykarmaga dyrjaşdym. Wagty bilen başartmady. İçimdenem: «Bolgusyzlyklaý! Samsyk zatlar üçin başyňy agyrdyp ýörmesene!» diýibem, basga galyp ýörenim üçin öz-özümä käýindim. Hawa, pelegiň oýny köp. Durmuşyň öwürümleri-de ýeterlik. Käte akyl çatmasy kyn ahwalatlaram gabat gelýä. Şol birwagtky okan hytaý pähimim, her näçe gynansamam, çyn bolup çykdy. Kitapdaky pähim bilen durmuşdaky baglanyşyga nähili düşünmeli, oňa nähili garamaly? Belki, tötänlikdir, belki-de... aý, bilmedim... Bilerinem öýdemok. Ýöne üstünden niçeme ýyllar geçse-de, aram-aram şu waka ýadyma düşüp, zol biynjalyk edip dur...

Hajy Kakalyýew bilen baglanyşykly başga-da bir üýtgeşik waka bar. Ol indi ýetmiş ýyla golaý wagt bäri meşhur Mylly aganyň sazларыny diňläp gelýär. Bärde okyjynyň oýurganmagy mümkin. Çünki Hajy dostumyzyň öz ýaşam ýetmişden sähelçe agan. Be, onda ol gundagda ýataly bäri Mylly Täçmyradowyň sazларыny diňläp ýören bolýar-da?!

Edil beýle-hä däl. Ýöne şoňa golaýlaberýär. Häzir maňa Mylly daýymyň howlusyny göz öňüne getirmek kyn düşýär. Kakam bilen olara barýanym gowy ýadymda. Şol döwür, bolaýsam, baş-alty ýaşymdadym. Öz-ä bagly-bakjaly howludy. Daragtyň saýasynda ýazylan keçäniň üstünde-de oturyрдыk. Sallanyp duran narlaram bilýärim. Hajam Mylly aganyň goňşularydy.

Mylly aga howanyň amatly günleri howluda keçe ýazдыryp, şo taýda saz çalardy. Bir müň dokuz yüz elli bir, elli ikinji ýyllardy öýdýän. Onuň sazynyň sesini eşiden Hajyjyk öýlerinden emedekläp, şirwan perdeden çykýan jadylaýjy owaza tarap owsun atýardy. Öýdäkilerem bu çaganyň edähedine beletdiler. Mylly aga-ha: «Goňşymyzyň balasy ýene gelendir, balajygyň saz diňläsi gelendir. Derrew aşagyna düşek ýazyp goýuň!» diýerdi. Bäbege düşek ýazylardy ýa-da ýassygyň üstünde ýatyrardylar.

Beýik sazanda bilen ýaňy emedekläp başlan bäbegiň beýle «dostlugyna» dutaryň gudraty diýjeginem bileňok, tötänlik diýjeginem. Uly adam bilen emzikli bäbek dostlugy-da bolup biljek eken!

Ynha, şondan bäri Hajy Mylly aganyň sazynyň aşygy. Sazandanyň nebereleri bilenem gowy gatnaşykda. Onuň çowlugyndan Mylly Täçmyradowyň çalan ýüz on baş sany sazynyň ýazgysyny-da alypdyr.

Hajy biz üçin sakgaldaş bolsa-da, köpler üçin Hajy aga. Bäbekliginden agalyga ýetişeli bärem Mylly aganyň şabram şelpelerinden çykýan sazlary diňläp gelýär.

Tebigatda gudrat kän. Aslynda dünýäniň gurluşynyň özü-de durşuna syr bilen gurşalan. Hajy özüne kyn, heniz başyna baryp görmedik ýumuş buýrulanynda ýa-da çylşyrymly, haýykdyrýan terjimeler tabşyrylanda, işe başlamazdan burun, ilki bilen, Mylly aganyň sazlaryny diňleýär. Yzyndanam onuň ruhuna aýat okaýar, diňe şondan soň galam-kagyzy öňüne alyp, ýazyp başlaýar. Indi hiç hili agyr, haýykdyryjy ýagdaý ýok. Iş ýag bilen ýüpek ýaly gidýär. Mylly aganyň sazy, onuň ruhy Haja ylham berýär. Hatda Hajy çalarak ýarawsyzlyk tapanda-da Mylly aganyň sazlary arkaly özüni «bejerýär», dertden saplanýar.

«Mylly Täçmyradyň sazlary meň üçin derman, janyma tenekar, döredijiligime ylham...» diýip, Hajy Kakalyýew janygyp-janygyp gürleýär.

Umuman, sazyň bejeriji, sagaldyjy güýjüniň bardygy ylymda-da belli. Hatda türkmenlerem gyzamyk çykarýan çaganyň başujunda saz çalyp, onuň derdini gowzadypdyrlar.

Hajynyň Mylly aganyň sazlaryndan häzire bu güne çenli ruhlanyşy birneme başgaçarak. Dörediji adamlar syzgyr, duýgur bolýar. Bärde ynsan balasynyň aňynyň çygryna sygmaýan nähilidir bir bilinmeýän baglanyşyk bar. Belki, türkmeniň dana, parasatly kişisi bolan Magtymgulynyň goşgularynyň manysyny tirip bilen, namazly-täretli, ähli neşelerden binesip Mylly sazandanyň ruhy Hajynyň döredijiligine penakärlik edýändir?!

Mylly Täçmyradowyň halatly adam bolandygyny onuň şagirtleriniň biri, tanymal ýazyjy Hudaýberdi Durdyýewem tassyklaýar. Ol diňe saz öwretmek bilen çäklenmeýärdi, eýsem, şagirtleriniň gulagyna atalyk pendini-de guýýardy. Bu barada ýazyjy şeýle ýatlaýar: «Ýeriň ýüzünde adam kändir. Gowusam bardyr, ýaramazam. Siz gowusy boljak boluň. Bulam bir dutara ökdelen ýaly ezberlikdir. Dutar çalmagy ýagş-u-ýaman öwrenip bolýa, ýöne adam bolmagy nädip öwrenjek?».

Şol gezek Hajy ikimiz terjime sungaty, terjimäniň teoriýasy barada-da pikir alyşmaga ýetişdik, terjimäniň teoriýasynyň düzülmeginiň gerekdigini agzaw edip geçdik. Dogrudanam, inlislerde-de, ruslarda-da, türklerde-de... terjimäniň teoriýasy barada küt-küt kitaplar, birgiden ylmy makalalar bar. Biziňem olardan yza galmazlygymyz gerek.

Men şahyr, rubagy žanrynyň ussady Öwezduurdy Tejenow, şahyr, türkmençeden rusça geçirip bilýän az sanly terjimeçileriň biri Hajy Kakalyýew ýaly, terjime eserleriniň janköýeri Sähedduurdy Altybaýew ýaly okyjylaryň özüm bilen habarlaşyp duranyny isleýärim. Netijeli, haýyrly gürrüňçilikler täze-täze makalalaryň döremegine ýol arçaýar, pikir gönezligiňi goýazylaşdyrýar, gözýetimiňi giňeldýär. Il-gün bir umman, gowzamaýan hazyna. Olardan köp zat eşitmek, öwrenmek mümkin. «Ynsan iň soňky

demine çenli öwrenmelidir» diýlip örän hak aýdylypdyr. Gadyrdan köne dostlar, gaýybana tanyş okyjylar, sms-leriňize, telefon jaňlaryňyza garaşýaryn. Şeýle ýagşy arzuw-niýetler bilenem makalama nokat goýýaryn.

Çary GELDIMYRADOW.